

ΕΠΙΣΤΑ
ΗΜΕΡΕΣ

ΚΥΡΙΑΚΗ 9 ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 2001

Οι Πανελλήνιοι Αγώνες
στην αρχαιότητα

Χορηγός: **ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ**

2-31 ΑΦΙΕΡΩΜΑ

ΟΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

Εν αρχή ήν ο άθλος

Tης Πέγκυ Κουνενάκη

Πύθια – Ολύμπια

Tov Νίκου Γιαλούρη

Παναθήναια, η μεγάλη γιορτή των Αθηνών

Tov Πάνου Βαλαβάνη

Νέμεα στη μνήμη του Οφέλη

Tov Stephen G. Miller

Ιοθημα, μύθοι και αγώνες

Tης Elizabeth R. Gebhard

Ηραία τα εν Αργεί

Tov Χρήστου Ι. Πιτερού

Αοκληπεία Επδαύρου

Tov Χρήστου Ι. Πιτερού

Σύγχρονες αναβιώσεις

Tov Γιώργου Χατζηδάκη

Εξώφυλλο

Σκηνές άθλησης νέων στην Αθήνα. Αττικός ερυθρόμορφος κρατήρας του Ευφρονίου. Γύρω στο 510-500 π.Χ. Βερολίνο, Antikenmuseum (φωτ.: Ελστ Σπαθάρη, «Το Ολυμπιακό Πνεύμα», εκδ. «Άδαμ», Αθήνα 2000).

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

MΕΣΑ ΑΠΟ την άθληση χαιρόμαστε την αρμονική συμβίωση σώματος και ψυχής. Απολαμβάνουμε το αισθητικό αποτέλεσμα ενός αρμονικού σώματος που υπακούει με ακρίβεια τις επιταγές του νου. Η επίτευξη του αποτελέσματος, η οποία επί του αντιπάλου είναι, βέβαια, γεγονός σπραντικό, προέχει, όμως, η συνύπαρξη παιδείας και αθλητισμού. Αυτά, ήταν τα ζητούμενα της αρχαϊκής

εποχής, σε θεωρητικό επίπεδο, έτσι θα έπρεπε να είναι ακόμη και σήμερα, όμως με την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων

μετά τον 190 αιώνα, τα πράγματα έχουν οδηγήθει σε άλλους δρόμους. Η εμπορευματοποίηση των Αγώνων, η χρήση αναβολικών, η εμπλοκή μεγάλων εταιρειών ως χορηγοί των αθλητών, έχουν αλλάξει το γράμμα και το πνεύμα των Αγώνων.

Με την ευκαιρία των επερχόμενων Ολυμπιακών Αγώνων, αναζητήσαμε την απαρχή των αθλητικών διοργανώσεων. Τους τόπους όπου γινόταν, τις συνθήκες που επικρατούσαν στις διάφορες πόλεις-κράτη της αρχαιότητας. Αναζητήσαμε τους λόγους της μετα-

τροπής των Αγώνων σε θέαμα. Μέσα από αυτή την έρευνα διαπιστώσαμε ότι η νίκη στους πανελλήνιους αγώνες της αρχαιότητας ήταν η μεγαλύτερη στιγμή για τον Ελληνα. Οι αρχαίοι πιστευαν ότι κάθε νίκη είχε την εύνοια των θεών, το όνομα του νικητή θα έμενε στα χείλη των ανθρώπων αιώνια, θα του εξασφάλιζε την αθανασία κι αυτό ήταν η μεγαλύτερη ανταμοιβή.

Οι Αγώνες δεν είναι γέννημα των ιστορικών χρόνων όπως πιστεύουν πολλοί. Αντίθετα, από παραστάσεις ευρημάτων των προϊστορικών χρόνων, διαπιστώνουμε, ότι με τη μορφή αθλητικών παιχνιδιών τελούσαν αγώνες λαοί της Ανατολής, πολλούς αιώνες πριν από την επίσημη θεσμοθέτησή τους στην Ελλάδα, που έγινε το 776 π. Χ. Σε παραστάσεις τοιχογραφιών και αναγλύφων της αρχαϊκής Αιγύπτου, υπάρχουν άνδρες που παλεύουν ή σπάνουν βάρη ή κάνουν ασκήσεις με σφαίρες, με ραβδιά ή μαχαίρια, στην ξηρά ή στον Νείλο. Ανάλογα παραδείγματα, με μικρές παραλλαγές, συναντάμε αργότερα στην Κρήτη. Μόνο που εκεί, εξαιτίας του σταδιακά αναπτυσσόμενου πολιτιστικού επιπέδου, τα αθλητικά παιχνίδια και γυμνά-

Επιμέλεια αφιερώματος:

ΠΕΓΚΥ ΚΟΥΝΕΝΑΚΗ

Εν αρχή ην ο άθλος

◀ Σκηνή από τα Ταυροκαθάψια, που ήταν από τα πιο αγαπητά αθλήματα στη μινωική Κρήτη. Στο αγώνισμα αντί συμμετείχαν άνδρες και γυναίκες και πάνω από δύο αιώνα. Στη φωτογραφία, τοιχογραφία από το ανάκτορο της Κνωσού. Υστερομινωική περίοδος, μέσα 15ον αι. π.Χ. (Ηράκλειο, Αρχαιολογικό Μονοείο).

σμάτα παίρνουν τη μορφή αθλητικών και θρησκευτικών εκδηλώσεων. Γιατί, πώς αλλιώς θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν το κυβίστημα (ακροβατικός ελιγμός με το κεφάλι προς τα κάτω) ή τα ταυροκαθάψια; Είναι φανερό ότι οι εκδηλώσεις αυτές εκτός από καλογυμνασμένους αθλητές προϋπέθεταν μακροχρόνια εξάσκηση και προετοιμασία. Την ίδια άποψη ενισχύει και η παράσταση πυγμαχίας σε τοιχογραφία της Θήρας, με τους δύο νεαρούς πυγμάχους με τα γάντια ανά χείρας.

Είναι επίσης γνωστό, ότι ο μετέπειτα μυκηναϊκός πολιτισμός επηρέαστηκε από τον μινωικό. Οι αγώνες στίβου, το κυβίστημα και τα ταυροκαθάψια περνούν από την Κρήτη στη Μυκηναϊκή Ελλάδα. Εκτός από τα αγωνισμάτα του στίβου που κυριαρχούν και η τεχνική τους βελτιώνεται, παρουσιάζονται και νέα αθλήματα, όπως ο δρόμος και η αρματοδρομία. Ταυτόχρονα, οι Μυκηναίοι, δίνουν νέο περιεχόμενο στα αθλητικά γυμνάσματα και ιδρύουν τους επιτάφιους αγώνες με σκοπό να τιμήσουν τους νεκρούς τους πρώτες. Ανάλογα παραδείγματα υπάρχουν και στα Ομηρικά έπη. Όμως, το γνήσιο αγωνιστικό πνεύμα που διαπιστώνεται στις προηγούμενες

εποχές, φαίνεται να εξελίσσεται με γοργούς ρυθμούς στα ιστορικά χρόνια. Στις ισχυρότερες πόλεις-κράτη, την Αθήνα και τη Σπάρτη, η σωματική εκγύμναση αποτελεί το βασικότερο μάθημα για την αγωγή των νέων. Το γυμναστικό πρόγραμμα εντάσσεται στους σκοπούς και στην επιτυχία του πολιτεύματος. Ο τέλειος πολεμιστής ήξερε να παραμερίζει τις προσωπικές του φιλοδοξίες και να θυσιάζει την ατομική του ζωή για το γενικό όφελος. Οι Αθηναίοι προχωρούν ακόμη περισσότερο: επιδιώκουν την ισόρροπη μόρφωση ψυχής και σώματος. Παράλληλα με τη γυμναστική θεσπίζουν και τη μουσική παιδεία, στην οποία σπουδαίο ρόλο έπαιζαν οι χορός και η διδασκαλία της γραφής.

Η Αθήνα από τα αρχαϊκά χρόνια και ώς το τέλος της κλασικής εποχής διοργανώνει και παίρνει μέρος σε αγώνες με νέους που είχαν αποκτήσει μια ολοκληρωμένη ελεύθερη παιδεία, της οποίας τα κύρια χαρακτηριστικά ήταν: η συστηματική γυμναστική, η διδασκαλία μουσικής και ρυθμού, η επίσης συστηματική πνευματική τροφή από σπουδαίους φιλοσόφους. Με βάση αυτά τα δεδομένα οι νέοι της Αθήνας συμμετείχαν στη μεγάλη γιορ-

τή της πόλης τους, τα Παναθηναϊκά, προς τιμήν της Αθηνάς. Το έπαθλο ήταν αγγεία γεμάτα με ιερό λάδι της Θεάς, τους λεγόμενους Παναθηναϊκούς αμφορείς.

Το εκπαιδευτικό σύστημα της Αθήνας ακολούθησαν και άλλες ισχυρές πόλεις-κράτη της αρχαϊκής Ελλάδας, κυρίως όσες είχαν δημοκρατικό πολιτεύμα. Ανάμεσά τους κυριαρχούσε ο ανταγωνισμός, ποια θα παρουσιάσει τους καλύτερους αθλητές, ποια θα πετύχει τις περισσότερες νίκες. Ο τοπικός χαρακτήρας των αγώνων σιγά-σιγά γίνεται πανελλήνιος. Τόποι με ξεχωριστή ιερότητα, η Ολυμπία, ο Δελφοί, η Νεμέα, η Κόρινθος, διοργανώνουν τους δικούς τους πανελλήνιους αγώνες. Στο ίδιο πνεύμα οργανώνονται αγώνες και σε κάποια ασκληπεία, με πιο γνωστούς εκείνους στο ασκληπείο της Επιδαύρου. Άλλωστε, ο χώρος του σταδίου της Επιδαύρου φαίνεται να μπαίνει κι αυτός στο χορό των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, με την αναστήλωσή του -καθώς λέγεται- και την φιλοξενία κάποιων κλασικών αγωνισμάτων.

Αν και η παρακμή του αρχαϊκού κόσμου και του γνήσιου αθλητικού πνεύματος άρχισε να εμφανίζεται από

τον 4ο αιώνα π.Χ., όμως, κατά την ελληνιστική περίοδο καταβλήθηκε προσπάθεια όχι μόνο να διασωθούν οι Αγώνες αλλά και να διαδοθούν πέραν του ελλαδικού χώρου, στην Ανατολή. Με τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξανδρού δημιουργήθηκαν νέες ελληνικές αποικίες και βασίλεια. Παντού χτίστηκαν γυμναστήρια, παλαιόστρες και στάδια, όπου οργανώνονταν τοπικοί αγώνες με πρότυπο τους πανελλήνιους.

Την ίδια εποχή στον ελλαδικό χώρο καταβλήθηκε προσπάθεια για τον εξωραϊσμό και την επέκταση των αθλητικών χώρων, με χρήματα που διέθεταν οι βασιλείς των ελληνιστικών κρατών. Σιγά-σιγά οι αγώνες κυριαρχούνται από την πολυτέλεια. Η άνεση του θεατή πρωτεύει. Στοιχεία που έρχονται σε πλήρη αντίθεση με την αρχαϊκή λιτότητα. Χάνουν τον θρησκευτικό τους χαρακτήρα, οι αθλητές ειδικεύονται, αποκτούν επαγγελματική συνειδηση, οι αγώνες από καθαρά αθλητικές εκδηλώσεις μετατρέπονται σε θέαμα. Ενα θέαμα που φτάνει ώς τις μέρες μας, στο οποίο μπορεί κανείς να αναγνώσει κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία της κάθε εποχής.

Πύθια - Ολύμπια

Τον Νίκο Γιαλούρη

Καθηγητής, πρώην γενικού επιθεωρητή
Αρχαιοτήτων / επίτιμον αντιπροέδρον
Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας

Το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα των Ελλήνων υπήρξε ανέκαθεν το πάθος τους για τον άθλο και την αριστεία. Θα έλεγε κανείς ότι κατ' αυτούς «εν αρχή ήταν ο άθλος». Η θέση αυτή, που ίσχυσε ως αξιώμα στον ελληνικό κόσμο καθ' όλη την αρχαιότητα είναι ήδη αποκρυσταλλωμένη σε ένα από τα αρχαιότερα κείμενα της ελληνικής γραμματείας, το «Εργα και Ήμέραι» του Ησιόδου (11-26). Εκεί ο ποιητής αναφέρεται στις δύο μορφές της Ερίδας. Η μία Ερίς είναι, κατ' αυτόν, καταστρεπτική, γιατί παρασύρει τους ανθρώπους στον μισπό πόλεμο και τη διάλυση, ενώ η άλλη, τόσο αρχαία όσο και η κοσμική δημιουργία, πρωτότοκη κόρη της Νύκτας και του Φάντα, είναι ευεργετική, γιατί ωθεί τους ανθρώπους σε άμιλλα και συνεπώς σε πρόοδο.

Το πνεύμα αυτό της δημιουργικής Ερίδας, που παρορμά στη συγγυμνασία και την άθληση, μόνο για τους Ελλήνες απέκτησε ιδιαίτερη σημασία. Γιατί, αν και όλοι οι λαοί στον πλανήτη μας επιδόθηκαν στη γυμναστική και τους αθλητικούς αγώνες, κανείς δεν ανήγαγε σε ιδανικό τον άθλο.

Τον άθλο, που ενυπήρχε σε όλες τις δραστηριότητές τους, πρόβαλαν οι Ελλήνες ως μέσο παιδείας, μιας παιδείας που απέβλεπε να καταστήσει τον άνθρωπο αγαθό, χρηστό και γενναίο, «όμοιον θεώ». Άλλωστε, είχαν «παράδειγμα προς μίμησιν» τους ιδίους τους θεούς τους, αφού, όπως πληροφορούν οι αρχαίες πηγές διαγωνίζονταν και αυτοί μεταξύ τους στα Ηλύσια Πεδία. Άλλα και στην Ολυμπία ο Ζευς νίκησε τον Κρόνο στην πάλη, ενώ ο Απόλλων τον Αρη στην πυγμή και τον Ερμή στον δρόμο (Παυσ. V 7,10).

Άθλος των θεών ήταν και οι αγώνες τους κατά των Τίτανων και των Γιγάντων που αποσκοπούσαν στην εξασφάλιση του Λόγου και της τάξης στον κόσμο που εκείνοι δημιούργησαν.

Πρώτοι μιμητές των θεών στον τομέα της άθλησης υπήρχαν οι διογενείς ήρωες, που ενίστε φέρονται και ως ιδρυτές Αγώνων.

Ο Ηρακλής π.χ. παιζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των Αγώνων της Ολυμπίας και στην αποκρυστάλλωση γενικά του χαρακτήρα του αγωνιστικού πνεύματος στην Αρχαϊα Ελλάδα. Γιατί ο ήρωας αυτός, στην κρυπτογέννη μορφή του, ως Ιδαίος Ηρακλής, προσδιορίζει τη θέση και το μήκος του Σταδίου της Ολυμπίας και με-

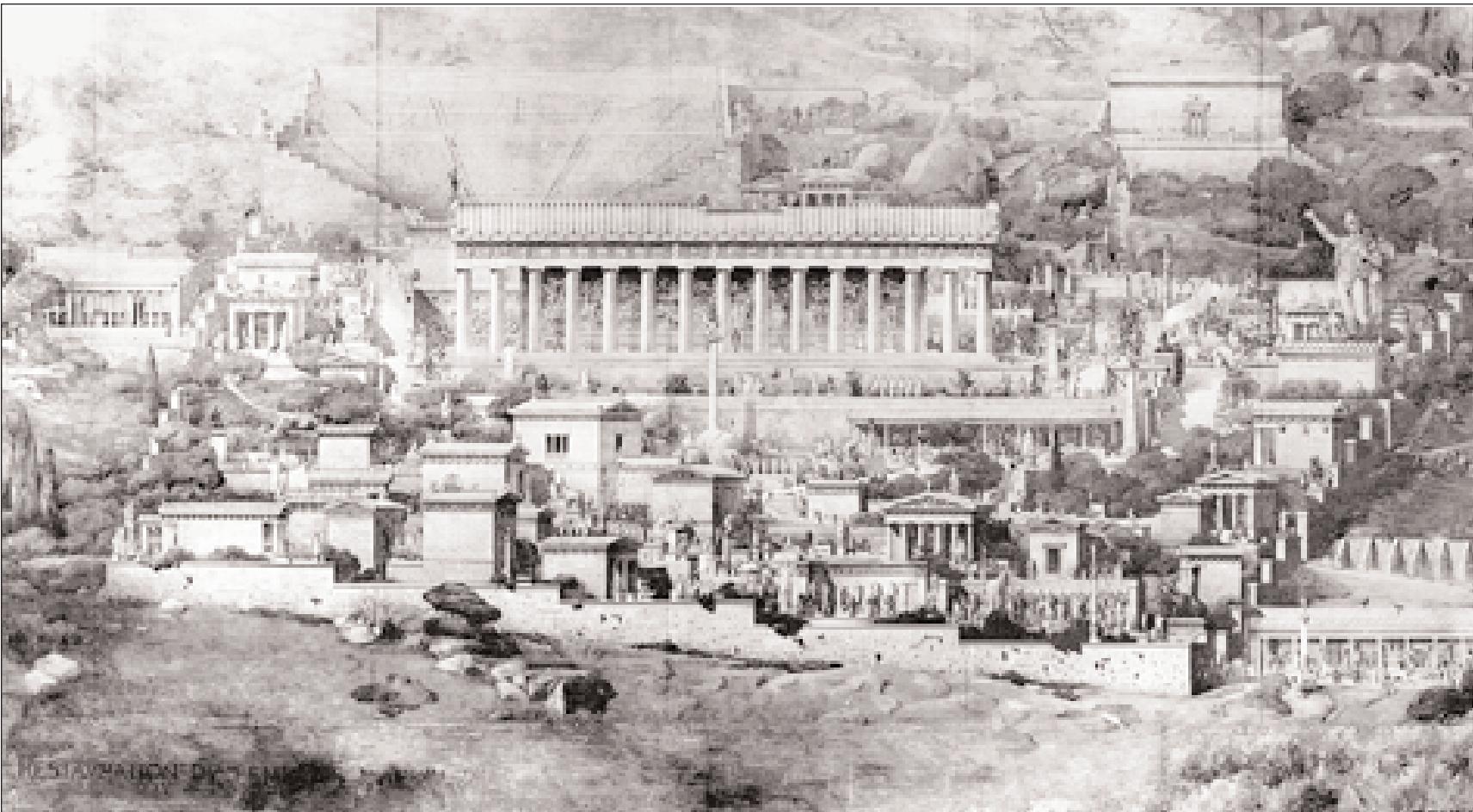
τά καλεί τους αδελφούς του, τους Ιδαίους Δακτύλους, να αναμετρηθούν μεταξύ τους σε αγώνα δρόμου, στεφανώνοντας για πρώτη φορά τον νικητή με κλαδιά αγριελιάς, τον κότινο, που είχε μεταφέρει ο ίδιος από τις υπερβόρειες χώρες και είχε φυτέψει στην Ολυμπία.

Τόση σημασία έδιναν οι Ελλήνες στην άθληση και τη γυμναστική, ώστε πίστευαν ότι τους τη δίδαξε ο Προμηθέ-

Τα Ιερά¹
της Ολυμπίας
και των Δελφών ως
αγωνιστικά κέντρα

▲ Ο πυγμάχος των 5ον αι.
π.Χ. Διαγόρας από τη Ρόδο
απέκτησε πανελλήνια φήμη,
νικώντας στους Ολυμπια-
κούς, τα Πέθια, τα Νέμεα
και τα Ιοθίμια. Στη φωτογρα-
φία απεικονίζεται ο αθλη-
τής, γέρος πα, να τον περι-
φέρονταν στο στάδιο οι δύο γι-
οι του, αθλητές επίσης έστε-
ρα από νίκη τους στους Ολυ-
μπιακούς Αγώνες. Ξυλογρα-
φία από πίνακα του F.
Rosier με τίτλο «Ο θρίαμβος
του Διαγόρα» (φωτ.: περιο-
δικό «Η Φύση», τχ. 7-8,
1899 - Συλλογή A. Σ.
Μαϊλλη).

▲ Αναπαράσταση των Ιερού των Δελφών από τον Γάλλο αρχιτέκτονα Tournaire. Στο μέσον, ανάμεσα σε κτίρια και αφιερώματα, ο ναός του Απόλλωνος και ψηλότερα το θέατρο και το στάδιο που δεν περιλαμβάνεται στην εικόνα. Αριστερά των ναών οι Θηροντοί.

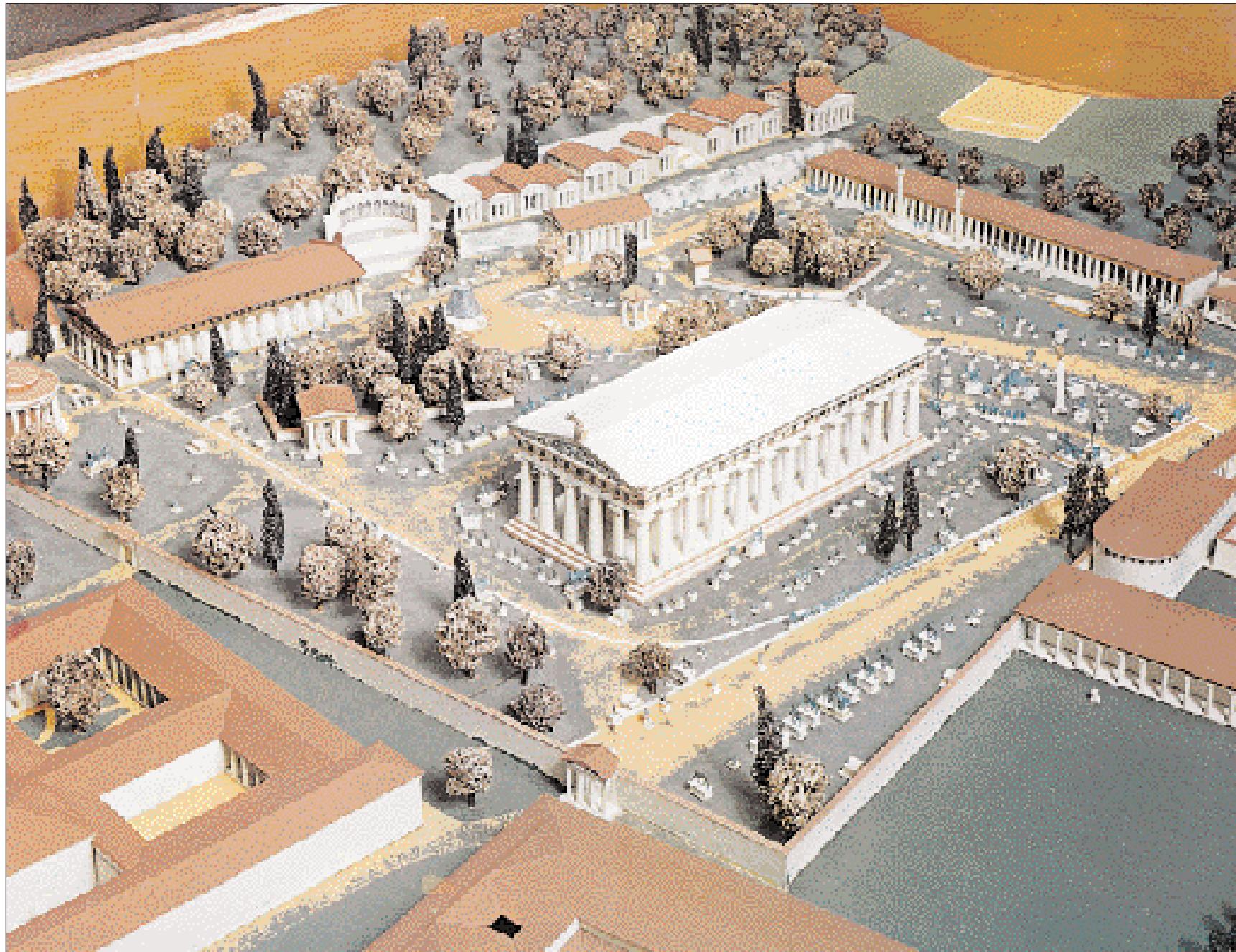
▲ Προσωποποίηση πιθανόν των Αγώνων. Αργυρό τετράδραχμο της Πεπαρήθου (Σκοπέλου), 500-480 π.Χ. Ο Αγώνας(;) ως νέος άνδρας, φιερωιός και με φιερωιά πέδιλα, τρέχει κρατώντας και στα δύο χέρια τα οπεφάνια της νίκης.

as, δηλ. ο ίδιος θείος ευεργέτης που τους προμήθευσε και το θεϊκό πυρ.

Η Πυθία πρόσταξη

Κατά τις αρχές της πρώτης χιλιετίας, δύο σημαντικά θρησκευτικά κέντρα, ανάμεσα στα πολλά του ελλαδικού χώρου, αρχίζουν να ξεχωρίζουν: η Ολυμπία και οι Δελφοί. Και τα δύο Ιερά είναι μαντικά και αγωνιστικά παράλληλα. Ωστόσο, το Ιερό της Ολυμπίας έδινε περισσότερη έμφαση στην αθλητική επίδοση και αυτή είχε τάξις να καλλιεργεί, ενώ η κύρια αποστολή του Ιερού των Δελφών ήταν η πνευματική συμπαράσταση σε πόλεις και σε άτομα και η χρησιμόδοσία τους· τον ίδιο σκοπό υπηρετούσαν και οι μουσικοί και ποιητικοί αγώνες που περιλαμβάνονταν στις δραστηριότητες του Ιερού του «μουσαγέτα» δελφικού Απόλλωνα.

Κατά την ίδια αυτή εποχή, τότε που κατά την παράδοση, κυβερνούσε στην Ηλεία ο βασιλιάς Ιφίτος, απόγονος του Οξύλου και σύγχρονος του Λυκούργου, του βασιλιά της Σπάρτης, ολόκληρη η Ελλάδα δοκιμαζόταν από επιδημίες που αποδεκάτιζαν τα κοπάδια και κατέστρεφαν τους καρπούς της γης. Ταυτόχρονα, όμως, σπαράσσονταν οι Ελληνες από εμφύλιους πολέμους. Στους χαλεπούς αυτούς καιρούς, όπως πληροφορεί ο Παυσανίας (V, 4,5), «ο Ιφίτος σκέφτηκε να συμβουλευτεί τον δελφικό θεό για τον τρόπο απαλλαγής της Ελλάδας από τις συμφορές». «Και λένε», συνεχίζει ο Παυσανίας, «πως η Πυθία πρόσταξε τον Ιφίτο και τους Ηλείους να αναβιώσουν τους Ολυμπιακούς αγώνες, ανακαινίζοντάς τους» (Βλ. και Στράβ. 8, 3,

▲ Μακέτα των Ιερού της Ολυμπίας όπως διαμορφώθηκε με το πέρασμα των αιώνων, στηριγμένη σε οχέδια των Νιέρφελντ. Στο μέσον, ανάμεσα σε κτίρια και αφιερώματα, δεσπόζει ο ναός του Διός. Στο βάθος η σειρά των θησαυρών, όπου φυλάσσονται τα πολύτιμα αφιερώματα των ελληνικών πόλεων στο ιερό. Αριστερά των θησαυρών ο ναός της Ήρας (Αρχαιολογικό Μονοείο Ολυμπίας).

◀ Χάλκινο αγαλμάτιο δρομέα, 500-490 π.Χ. (Ολυμπία, Αρχαιολογικό Μονοείο). Ο αθλητής απλώνει προς τα εμπρός τα χέρια και σηκώνει το αριστερό του πέλμα, έτοιμος να αρχίσει τον αγώνα δρόμου στην Ολυμπία. Το αγαλμάτικό το αφιέρωσε στον Δία κάποιος ανώνυμος νικητής στο αγώνισμα. «Είμαι του Δία», αναφέρει η χαραγμένη επάνω τον επιγραφή.

Και η Πυθία χρησιμοδότησε

ΜΕΤΑ ΤΟΝ χρονικό που έδωσε η Πύθια στον Ιφίτο και τους Ηλείους να αναβιώσουν τους Ολυμπιακούς Αγώνες, ανακαινίζοντάς τους, πραγματοποιήθηκε, το 776 π.Χ., η πρώτη Ολυμπιάδα. Το πρώτο και μοναδικό αγώνισμα που καθιερώθηκε σε αυτήν, ήταν ο δρόμος ενός σταδίου και όχι το αριστοκρατικό άθλημα των Μυκηναίων, η αρματοδρομία. Μάλιστα, ο νικητής του πρώτου αυτού αγωνίσματος, ο Κόροιβος, ήταν, σύμφωνα με τις αρχαίες πηγές, μάγειρος.

Αγώνες δρόμου ήταν και τα αγωνίσματα που προστέθηκαν διαδοχικά: το 724 π.Χ. (14η Ολυμπιάδα) ο διαυλος (δύο στάδια) και το 720 π.Χ. (15η Ολυμπιάδα) ο δόλιχος (δώδεκα ή είκοσι τέσσερα στάδια). Το 708 π.Χ. (18η Ολυμπιάδα) εισάγεται το πένταθλο και η πάλη, το 688 π.Χ. (23η Ολυμπιάδα) προστίθεται και η πυγμή. Μόλις κατά το 680 π.Χ. (25η Ολυμπιάδα) καθιερώνεται η αρματοδρομία και στις επόμενες Ολυμπιάδες οι υπόλοιποι ιππικοί αγώνες. Ο τελικός αριθμός των διαφόρων αγωνισμάτων, αυξομειούμενων κατά καιρούς, έφτασε τα είκοσι τρία. Οι Ολυμπιάδες συνεχίσθηκαν ώς το τέλος του αρχαίου κόσμου και ώς την απαγόρευση της τέλεσης τους, το 393 μ.Χ., από τον Θεοδόσιο Α', αυτοκράτορα του Βυζαντίου.

Στους Ολυμπιακούς Αγώνες μόνο Ελληνes πολίτες είχαν το δικαίωμα να συμμετάσχουν: αποκλείονταν ωστόσο όσοι βαρύνονταν με πράξεις ασέβειας, φόνο ή σύλληψη του ναού και παραβίαση της ιερής εκεχειρίας.

Οι Ελληνes που κατέκλυζαν το ιερό της Ολυμπίας προέρχονταν όχι μόνο από την κυρίως Ελλάδα και τα υπσιά της, αλλά και από τις μακρινές αποικίες της, από τις Ήρακλειες Στήλες (σημ. Γιβραλτάρ) και τη Μεγάλη Ελλάδα (Κάτω Ιταλία) και Σικελία, ώς τη Μαύρη Θάλασσα και την Κριμαία.

► Οι δώδεκα άθλοι των Ηρακλή. Τμήμα γηφιδωτού δαπέδου έπανλης στην Ηλίδα, μέσα 3ον αι. μ.Χ. (Ηλίσ, Αρχαιολογική Συλλογή). Στον εσωτερικό κύκλο το ρόπαλο και η φαρέτρα των ήρωα και μεταξύ των ο στέφανος της νίκης για τον αγώνα των κατά των θηρίων και των θηριόμορφων ανθρώπων προς ενεργεσία των κοινωνικού οννόλον.

30). Εκπληκτική είναι αναμφίβολα η είδηση αυτή για τον χρονισμό της Πυθίας, γιατί φανερώνει σε τόσο πρώιμη εποχή τέτοια πείρα και σοφία ως προς την πολλαπλά ευεργετική επίδραση της αθλητικής αναμέτρησης και της ευγενούς άμιλλας για ειρηνική συμβίωση, ευεξία, σωματική και ψυχική, των ανθρώπων. Φανερώνει επίσης επίγνωση για την αγαθήν επίδραση που μπορεί να ασκήσει ο άνθρωπος και σε όλα τα άλλα έμψυχα όντα.

Με τη στάση του αυτή το Ιερό των Δελφών αναγνωρίζει στο Ιερό της Ολυμπίας καθώς και στην πόλη της Ηλίδας, η οποία το κηδεμόνευε, το προβάδισμα, θεωρώντας το ως το κατ' εξοχήν θρησκευτικό κέντρο και κύριο φορέα της καλλιέργειας του πνεύματος της άθλησης στο πανελλήνιο.

Στο έργο αυτό επικεντρώνουν έκτοτε η Ηλίδα με την Ολυμπία τη δραστηριότητά τους, επί xίλια διακόσια περίπου χρόνια συνεχώς, ως την ύστερη αρχαιότητα.

Οι Δελφοί εξάλλου αναδεικνύονται ως το αναμφισβίτητο και κύριο κέντρο για μαντεύματα και πνευματική καθοδήγηση του ελληνικού κόσμου.

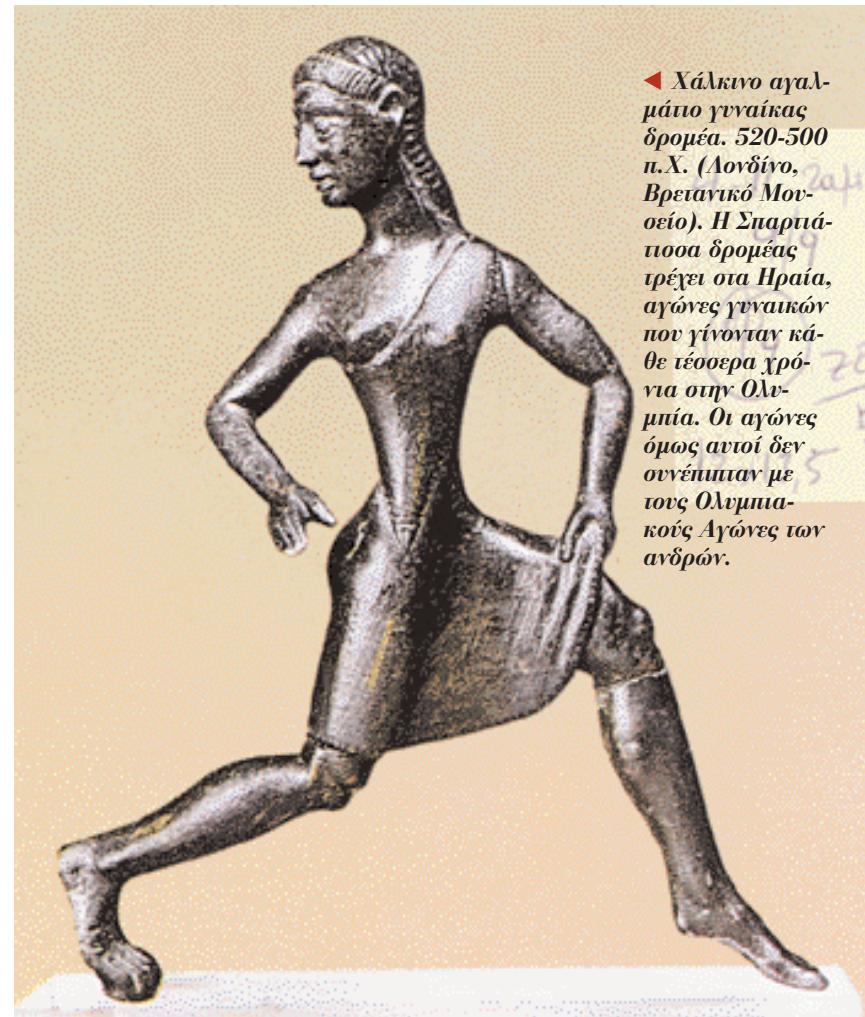
Πύθια και Ολύμπια

Τα Πύθια καθιέρωσε ο Απόλλωνας στο Ιερό του, στους Δελφούς, αφού εξόντωσε εκεί τον δράκοντα Πύθωνα. Ο πρώτος αγώνας πάταν μουσικός. Κατά την παράδοση, η απαγγελία του έπους των άθλων του θεού γινόταν με τη συνοδεία λύρας. Μόλις το 582 π.Χ. αναδιοργανώνονται οι αγώνες, που εξακολουθούσαν να είναι μουσικοί, με την προσθήκη αυλού. Λίγο αργότερα προ-

στέθηκαν, κατά το παράδειγμα της Ολυμπίας, και αγώνες γυμνικοί και πιπικοί, που επαναλαμβάνονταν κάθε τέσσερα χρόνια με έπαθλο στεφάνη δάφνης, του κατ' εξοχήν ιερού δέντρου του θεού.

Αθλητικοί αγώνες διεξάγονταν και στα άλλα τρία πανελλήνια Ιερά, της Ισθμίας, της Νεμέας και του Ασκληπιείου της Επιδαύρου, όπως και στα υπόλοιπα του ελλαδικού χώρου και των αποικιών. Ωστόσο, η αίγλη των αθλητικών αγώνων της Ολυμπίας υπόρχει μοναδική και κανένα άλλο Ιερό δεν διανοίθηκε ποτέ να αμφισβητήσει την προτεραιότητα και την υπεροχή της στον τομέα αυτόν.

Παρά τις πολυάριθμες ιδιομορφίες που χαρακτήριζαν τις ελληνικές πόλεις, όχι μόνο η θρησκευτική πίστη και η ευσέβεια, αλλά και η παιδεία πάταν σχετικά ενιαία. Και αυτή πάταν η παράξενη εικόνα του αρχαίου ελληνικού κόσμου, από τη μια μεριά εικόνα ατομικισμού σε επίπεδο πόλεων, με βαθιές αντιθέσεις και σκληρούς ανταγωνισμούς μεταξύ τους— προϊστορέων βέβαια με ανεξάντλητο δυναμισμό και ορμή για δημιουργικά έργα— και από την άλλη η κοινή γλώσσα, τα κοινά ιδανικά, η κοινή παιδεία και προπάντων οι κοινοί πρωτείαι και θεοί ως ενίζουσα δύναμη που γεφύρωνε και τις πιο οξείες διαφορές. Και ακριβώς το ενιαίο της πνευματικής ζωής στον ελληνικό κόσμο αποτελούσε καρπό της στενής συνεργασίας μεταξύ όλων των μεγάλων Ιερών, αλλά και των μικρότερων. Γι' αυτό πάταν ιδιαίτερη η θέση του Ιερατείου στην Ελλάδα και αποφασιστικός ο ρόλος που έπαιζε στα πεπρωμένα της όσο καιρό αυτό

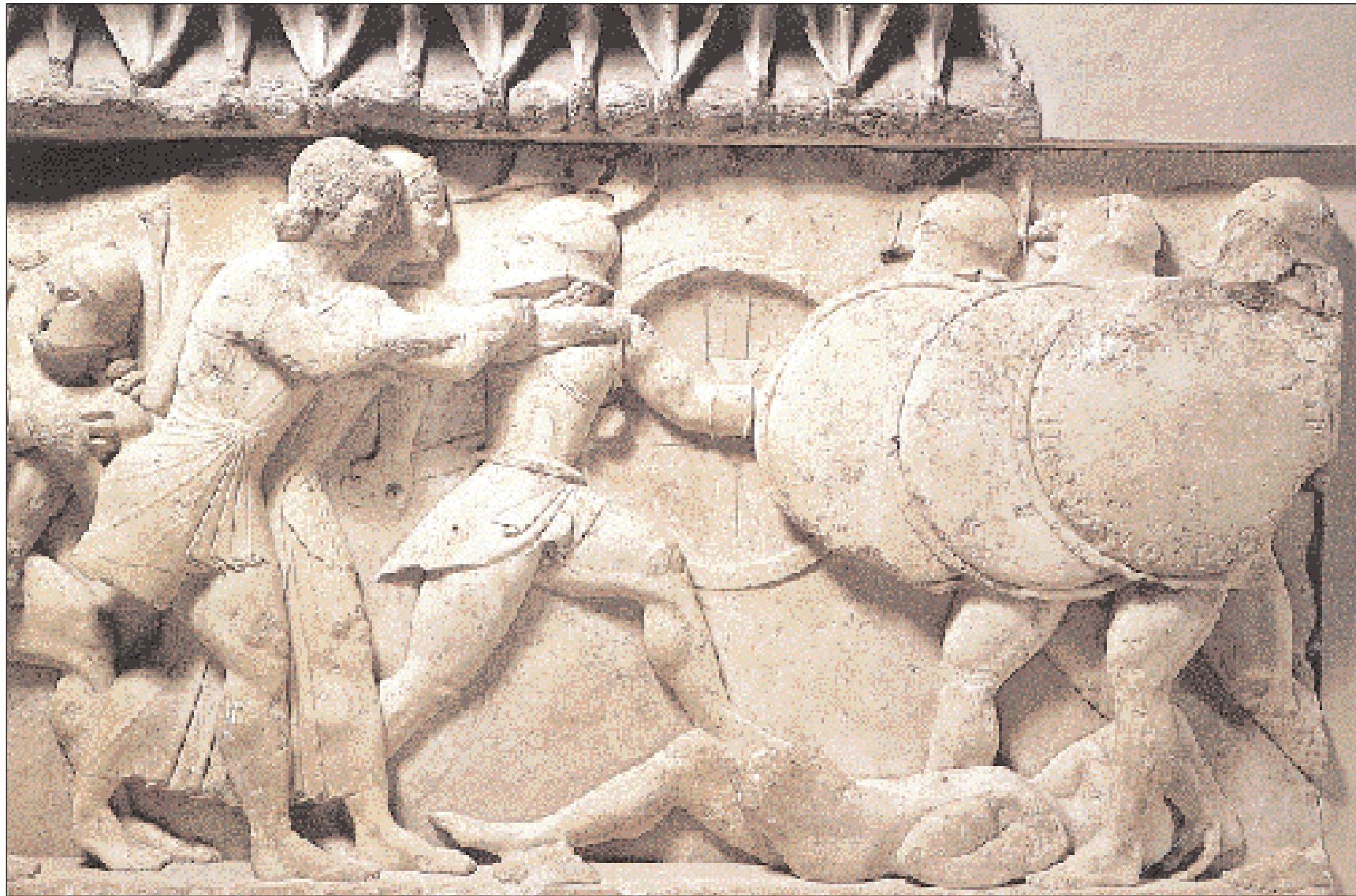
◀ Χάλκινο αγαλμάπο γυναικάς δρομέα. 520-500 π.Χ. (Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο). Η Σπαριάτισσα δρομέας τρέχει στα Ηραία, αγώνες γυναικών που γίνονταν κάθε τέσσερα χρόνια στην Ολυμπία. Οι αγώνες όμως αυτοί δεν οντέπιται με τις Ολυμπιακούς Αγώνες των ανδρών.

παρέμενε στο ύψος της αποστολής του.

Από πολύ νωρίς, πριν από το 600 π.Χ., έχουν πάτη διαμορφωθεί οι δραστηριότητες των θρησκευτικών κέ-

ντρων που διακρίνονται σε τρεις ομάδες:

- Στα Ιερά τα οποία καλλιεργούσαν το πνεύμα της άμιλλας και του άθλου, όπως της Ολυμπίας.

• Στα μαντικά Ιερά ἡ Μυστήρια, όπως των Δελφών, της Ελευσίνας, της Δωδώνης κ.ά., που είχαν ως κύριο ἔργο την πνευματική καθοδήγηση των ανθρώπων με την καλλιέργεια του λόγου και της τέχνης.

• Στα Ασκληπιεία, όπως της Επιδαύρου, με αποστολή τη διατήρηση ἡ την αποκατάσταση της υγείας των ανθρώπων.

Στόχος και των τριών ομάδων Ιερών ἡταν να καταστεί ο ἀνθρωπός «καλός καγαθός», δηλ., όπως έλεγε ο Σιμωνίδης, τετράγωνος: «χεροί τε και ποσὶν και νόῳ τετραγώνῳ ἀνεύ ψόγου τετυγμένος». Εδώ ασφαλώς εννοείται ο «γεωμετρημένος» ἀνθρωπός και όχι ο «αγεωμέτρητος» που δεν είχε πρόσβαση στην Ακαδημία του Πλάτωνος. «Μηδεὶς αγεωμέτρητος εἰσίτω» ἡταν η επιγραφή στην είσοδο της Ακαδημίας. Ο γεωμετρημένος, ο τετράγωνος, είναι αυτός που έχει αποκρυσταλλώσει το γεωμετρικό, το καθορισμένο του είδους του, σχήμα. Αυτός που δεν το έχει κατορθώσει είναι ἀσχημός. Μόνο στην ελληνική γλώσσα η δυσμορφία είναι ταυτόσημη με την ἐλλειψη σχήματος.

Ασχημός γίνεται και ο Μαρσύας, εξαιτίας της «ύβρης» του να ανταγωνίστει τον θεό Απόλλωνα σε μουσικό

αγώνα. Η αφαίρεση του δέρματός του, που ἡταν η τιμωρία του, σήμαινε ακριβώς την απώλεια του σχήματός του. Η στέρηση του δέρματος που καθόριζε τη μορφή του και την ταυτότητά του τον μετέβαλε σε ἀμορφό μάζα, σε «ἀσχημό», τραγική συνέπεια της ἐπαρστης που αδυσώπητα τιμωρούν οι θεοί.

Το Ιερό των Δελφών παρουσιάζει και μία άλλη ιδιαιτερότητα σε σχέση με τα λοιπά Ιερά. Οι στόχοι του δεν περιορίζονται στο στενό πλαίσιο του ελληνικού χώρου, αλλά το υπερέβαιναν οδεύοντας μακροπρόθεσμα προς μία διαχρονικά και γεωγραφικά ευρύτερη οικουμενικότητα· μια οικουμενικότητα που θα είχε πο-

τισθεί από την ελληνική αντίληψη ζωής και την ελληνική παιδεία, έτσι όπως αυτή καλκευόταν επί αιώνες σε όλα τα πανελλήνια αγωνιστικά κέντρα.

Στους Δελφούς συνέρρεαν, εκτός από τους Ελληνες, και προσκυνητές, αξιωματούχοι και μονάρχες από όλον τον γνωστό τότε κόσμο για συμβουλές, ενώ αντίθετα στους πανελλήνιους αγώνες είχαν δικαίωμα συμμετοχής μόνον Ελληνες πολίτες.

Για τον λόγο αυτόν, οι Δελφοί ἡταν, όπως διακήρυσσαν οι Ελληνες, ο ομφαλός της γης, ενώ η Ολυμπία, το κατ' εξοχήν αγωνιστικό κέντρο, ο ομφαλός του στρατευόμενου ελληνισμού για τη διάδοση του πνεύματος του ἀθλου και της ελληνικής παιδείας σε ολόκληρην την οικουμένη.

Συνεργασία των Ιερών

Η συνεργασία και ο ομοφυχία μεταξύ όλων των Ιερών φαίνεται και από το γεγονός ότι μολονότι κάθε ένα από αυτά είχε τη δική του εξειδικευμένη αποστολή, περιλάμβανε επίσης δραστηριότητες και των υπολοίπων. Μάλιστα για την αποφυγή οποιουδήποτε ανταγωνισμού μεταξύ των κατά τόπους Ιερών είχαν φροντίσει τα ιερατεία να μην συμπίπτουν χρονικά οι αγωνιστικές εκδηλώσεις τους. Καλλιεργούσαν, λοιπόν, όλα τα Ιερά το πνεύμα της ἀθλητικής στους ειδικά για τον σκοπό αυτόν διαμορφωμένους μέσα σε αυτά χώρους: στο στάδιο, την παλαιόστρα, το γυμνάσιο, τον ιππόδρομο, το θέατρο.

Στους Δελφούς, ανάμεσα στους άλλους αγώνες, γυμνικούς και ιππικούς, προείχαν οι μουσικοί αγώνες, κυρίως κιθαρωδών, που από το 582 π.Χ. διέχαγονταν, όχι όπως παλαιότερα κάθε όγδοο έτος, αλλά κάθε τέταρτο. Από τον 5ον αι. π.Χ. συναθροίζονται στους Δελφούς και διανοούμενοι για να επιδειξουν ο καθένας το ταλέντο του. Λίγο αργότερα καθιερώνεται εκεί και

▲ Λεπτομέρεια από παράσταση Γίγαντο-μαχίας, από τη ζωφόρο του Θησαυρού των Σιφνίων στους Δελφούς, 525 π.Χ. (Δελφοί, Αρχαιολογικό Μουσείο). Ο Απόλλων και η Αρτεμίς τοξεύουν τους ανταπλόντος Γίγαντες που εικονίζονται ως οπλίτες. Ενας άλλος γίγαντας κείται νεκρός.

◀ Παράσταση Ηρακλή με κιθάρα. Μελανόμορφος αμφορέας, γύρω στο 520 π.Χ. (Μόναχο, Staatliche Antikensammlungen). Ο Ηρακλής ανεβαίνει στο βήμα για να παίξει κιθάρα. Η απεικόνιση του κατ' εξοχήν αθλητικού ήρωα και ως «μονοικόν», με την ευρεία έννοια, υποδηλώνει πόση οημασία απέδιδαν οι Έλληνες στην παράλληλη άσκηση σώματος και ψυχής για την ολοκλήρωση των αιώμον.

▲ Οι επιτάφιοι αγώνες προς τημήν των Πατρόκλου. Θραύσμα από μελανόμορφο δίνο, 575-570 π.Χ. (Αθήνα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο). Στο θραύσμα διασώζεται τμήμα της αρματοδρομίας που αγωνοθέτησε ο Αχιλλέας για να πμήσει τον νεκρό φίλο του. Σε μια διμέτωπη εξέδρα οι θεατές παρακολούθουν.

αγώνας ποιητών και συγγραφέων.

Στα Ασκληπιεία όπως και στα Νέμεα και κυρίως στα Ισθμία οργανώνονταν επίσης αγώνες μουσικής, αλλά και λόγου και καλών τεχνών, ιδιαίτερα ζωγραφικής. Στην Ολυμπία διεξάγονταν και αγώνες κηρύκων και σαλπιγκτών και εκεί φιλόσοφοι, ποιητές και καλλιτέχνες επεδείκνυαν τις δημιουργίες τους στο άκρως καλλιεργημένο και απαγορευτικό ελληνικό κοινό.

Ιδιαίτερης σημασίας είναι το γεγονός ότι οι κάθε είδους αγώνες που λάβαιναν χώρα στα Ιερά αυτά δεν ήταν απλό θέαμα ή ευχάριστο ακρόαμα. Τελούνταν υπό την εποπτεία των ιερέων κατ' επιταγήν, θα έλεγε κανείς, των Ολύμπιων θεών· γι' αυτό και διεξάγονταν μέσα στον ιερό περιβόλο του κάθε Ιερού. Αποτελούσαν, δηλ. ουσιαστικά τελετή, θρησκευτικό δρώμενο, που είχε σκοπό να αφυπνίσει και να αναπτύξει στον άνθρωπο τις ανεξάντλητες φυσικές και ψυχικές δυνάμεις του ώστε να αποβει ελεύθερος και πλήρης.

Παράλληλα με την αγαστή συνεργασία όλων των κέντρων αυτών μεταξύ τους, ομόψυχος ήταν και ο σεβασμός σύμπαντος του ελληνικού κόσμου προς αυτά και προς τους κανονισμούς που διείπαν τους αγώνες. Προπάντων στην τήρηση της εκεχειρίας, από την ημερομηνία της κήρυξής της πριν από κάθε αγώνα, έως τη λήξη της. Οι ελάχιστες, σχετικά, περιπτώσεις παραβιάσης της κατά την υπερχιλιετή οργά-

νωστ των αγώνων βεβαιώνουν το πανελλήνιο κύρος της.

Ακόμα και οι μεγάλες δυνάμεις του καιρού εκείνου (οι πόλεις-κράτη Αθήνα και Σπάρτη, η Μακεδονία υπό τον Φίλιππο) δεν μπόρεσαν να αποφύγουν τις συνέπειες, όταν κάποια πόλη ή μεμονωμένος πολίτης τους παρέβαινε την εκεχειρία.

Σεβασμό εξάλλου επεδείκνυε το ελληνικό ιερατείο και σύμπας ο ελληνικός κόσμος προς τις μεγάλες θρησκείες των γειτόνων τους και πάντα πολλοί οι μεγάλοι σοφοί της Ελλάδας (Θαλής, Αναξίμανδρος, Σόλων, Ηρόδοτος, Πλάτων κ.ά.) που διαλάλουσαν τη βαθιά τους εκτίμηση προς άλλες θρησκείες, τονιζόντας τα όσα διδάχθηκαν από τους ιερείς της Αιγύπτου και της Ανατολής.

Οστόσο, ο πρωταρχικός χαρακτήρας των αθλητικών αγώνων άρχισε με τον καιρό να αλλοιώνεται και ο επαγγελματισμός, που εμφανίστηκε τίδη από το τέλος του 5ου αι. π.Χ. σπλιεύεται από πολλούς σοφούς της εποχής.

Εντούτοις το ιδανικό της ισόρροπης αθλητούς, της σύμμετρης άσκησης του σώματος, του νου και της ψυχής εξακολούθησε να εκθειάζεται κατά τον 4ον αι. π.Χ. από τον Πλάτωνα, τον Αριστοτέλη και τους μαθητές τους.

Για ένα κλαδί αγριελιάς

Για τους περισσότερους αθλητές οι Αγώνες παρέμειναν έως τότε ευκαιρία για «ψυχαγωγία», για παιδευση ψυχής και όχι αυτοσκοτός. Και είναι χαρακτηριστικό ότι πολλοί αθλητές που αναδειχθηκαν στα νεανικά τους χρόνια νικητές στα Ολύμπια ή σε άλλους πανελλήνιους αγώνες, ως ώριμοι άνδρες διακρίθηκαν στην πολιτική, στα στρατιωτικά, ή στα γράμματα, τις επιστήμες και τις τέχνες. Ο ίδιος άλλωστε ο Πλάτων αγωνίσθηκε, νέος, στα Ισθμια στην πάλη – κατ' άλλους και στα Πύθια – και ανακηρύχθηκε ισθμιονικός.

Το πνεύμα της ευγενούς άμιλλας, του άθλου και της πρωτιάς διατηρήθηκε και στα ρωμαϊκά χρόνια και το στεφάνι της αγριελιάς ή της δάφνης στα Ολύμπια και στα Πύθια αντίστοιχα, εξακολούθησε να εκτιμάται ακόμη ως ανώτερο και από την ίδια τη ζωή.

Αυτό βεβαιώνει και μια απέριττη επιτύμβια στήλη του 3ου αι. μ.Χ. που βρέθηκε στην Ολυμπία. Είναι η στήλη κάποιου αθλητή από την Αλεξανδρεία, του Καμπίου, με την εξής επιγραφή: «Αγαθός δαίμων, ο και Κάμπος Αλεξανδρεύς. Ανήρ πύκτης Νεμεονίκης, ενθάδε πυκτεύων εν τω Σταδίῳ ετελέυτα ευξάμενος Ζνιί ή στέφος ή θάνατον. Ετών λε (35). Χαίρε».

Μετά την αποκρυστάλλωση του ιδανικού του αθλούμενου ανθρώπου και τη διάδοσή του στην Ανατολή με τον Μέγα Αλέξανδρο και στη Δύση με τους Ρωμαίους και, πριν απ' αυτούς, με τους Ελληνες των αποικιών, ο ελληνικός πολιτισμός, η ελληνική γλώσσα και το πνεύμα της άθλησης, κάθε είδους άθλησης, έχουν γίνει κτήμα όλης της οικουμένης. Οταν μάλιστα παραχωρείται το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους υπηκόους του απέραντου ρωμαϊκού κράτους, έρχο-

► Παράσταση του Πέλοπα και της Ιπποδάμειας σε άρμα. Ερνθρόμορφος αμφορέας, γύρω στο 410 π.Χ.

(Arezzo, Museo Archeologico). Ο Πέλοπας τρέχει με το άρμα του, νικητής ήδη, όπως υποδηλώνει το στεφάνι στο κεφάλι του, στην αρματοδρομία με τον Οινόμαρο, τον βασιλιά της Πίσας. Πλάι του το έπαθλο της νίκης του, η Ιπποδάμεια, η κόρη του βασιλιά.

▲ Παράσταση πομπής προς την Απόλλωνα. Ερυθρόμορφος κρατήρας με ελικωτές λαβές, 440 – 430 π.Χ. (Φερράρα, Museo Archeologico Nazionale di Spina). Μια ιερή πομπή Αθηναίων φτάνει στους Δελφούς για να πμήσει τον Πέθιο Απόλλωνα. Ο θεός κάθεται σε θρόνο μέσα σε ναΐσκο, κρατώντας κλαδί δάφνης. Στον τοίχο κρέμονται η φαρέτρα και το τόξο του. Δεξιά και αριστερά των ναΐσκων τριποδικοί λέβητες. Κάτω αριστερά ο ομφαλός των Δελφών.

νται στην Ολυμπία για να διεκδικήσουν το στεφάνι από κλαδί αγριελιάς, τον κότινο, όχι πα μόνο Ελληνες, αλλά και Ρωμαίοι και Αιγύπτιοι, Αρμένιοι, Καππαδόκες, Ιστανοί, Σύριοι κ.ά. και συχνά αναδεικνύονται Ολυμπιονίκες. Οι αγώνες είχαν πα γίνει παγκόσμια πανήγυρις.

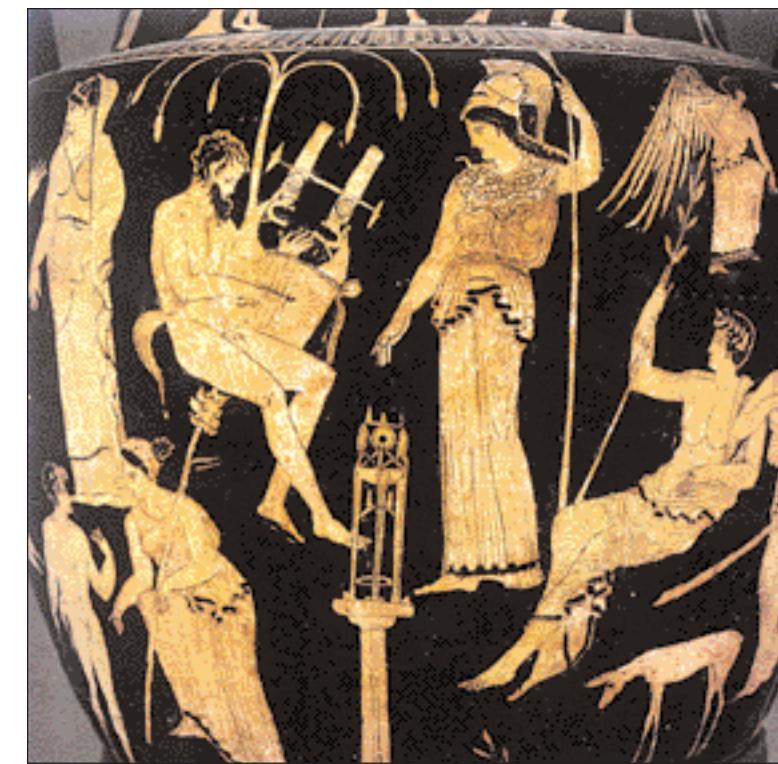
Ελληνες δεν είναι τώρα μόνο οι εκ γενετής, αλλά όλοι οι μετέχοντες της ελληνικής παιδείας, όπως είχε πρώτο διακρηύει, δήπ στο τέλος του 5ου αι. π.Χ., ο Αθηναίος στοχαστής και δάσκαλος Ισοκράτης.

Η απίκηση των γερμανικών ανασκαφών στην Ολυμπία που είχαν ολοκληρωθεί στην κύρια φάση τους το 1881 υπήρξε τεράστια. Και αυτό όχι μόνο γιατί στα επτά πρώτα χρόνια που διήρκεσε η έρευνα αποκαλύφθηκαν ή εντοπίσθηκαν τα μοναδικά μνημεία του Ιερού, κινητά και ακίνητα, αλλά γιατί συνοδεύτηκε και από συστηματικές ερμηνευτικές δημοσιεύ-

σεις που απετέλεσαν υπόδειγμα στην αρχαιολογική επιστήμη γενικότερα.

Με την ίδια συνέπεια προχώρησαν και οι Γάλλοι αρχαιολόγοι στην αποκάλυψη, μελέτη και δημοσίευση των αποτελεσμάτων των ανασκαφών τους στους Δελφούς.

Ο αντίκτυπος των δύο μεγάλων αυτών επιτευγμάτων, ήταν άμεσος και στο ιδεολογικό κίνημα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων που έχει και αυτό βαθιές τις ρίζες του στην Αναγέννηση. Οι πρώτες τάσεις επιστροφής σ' αυτούς και στο ιδανικό της άθλησης φανερώνονται δήπ από τον 16ο αι. όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και στην Αγγλία, Γερμανία και Γαλλία για να καταλήξουν στην πραγματοποίηση της πρώτης διεθνούς Ολυμπιάδας του 1896 με πρωτεργάτες τον Βικέλα και τον Couvertin. Σήμερα οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν το σημαντικότερο αθλητικό πολιτιστικό γεγονός του πλανήτη μας.

▲ Ο μονοικός αγώνας του Μαρούα με τον Απόλλωνα. Ερυθρόμορφος κρατήρας με ελικωτές λαβές, γύρω στο 410 π.Χ. (Ruvo, Museo Jatta). Ο Μαρούας κρέπει την κιθάρα καθιομένος κάτω από φοίνικα στο Ιερό του Απόλλωνα. Ανάμεσα σε άλλες μορφές ο Απόλλωνας, η Αριεμη και η Αθηνά παρακολούθουν.

◀ Ιππείς στην πομπή των Παναθηναίων. Λεπτομέρεια από τη βόρεια ζωφόρο του Παρθενώνα. Το γεγονός όπι οι Αθηναίοι αναπαριστούσαν σκηνές από τα Παναθηναϊκά επάνω στο μεγαλύτερο μνημείο της πόλης τους, αποδεικνύει το μέγεθος των σεβασμού τους στη θεά Αθηνά, προς τιμήν της οποίας γίνονταν οι αγώνες (φωτ.: «Περίπαιοι στον Παρθενώνα», Ιόριμα Μελίνα Μερκούρη, 2000).

Παναθήναια, η μεγάλη

Tov ΠΑΝΟΥ ΒΑΛΑΒΑΝΗ

*An. Καθηγητή της Κλασικής
Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών*

HΕΠΙΛΟΓΗ των Αθηναίων να απεικονίσουν την πομπή των Παναθηναίων επάνω στην ζωφόρο του Παρθενώνος δεν είναι τυχαία, αλλά σχετίζεται με το γεγονός ότι στη γιορτή αυτή συμπυκνώνονται όλα τα μνημάτα της αθηναϊκής ιδεολογίας: θρησκευτικά, πολιτικά, «εθνικά», πολιτιστικά και καλλιτεχνικά.

Τα Παναθήναια, η μεγαλύτερη γιορτή της πόλεως των Αθηνών, τελούνταν κάθε τέσσερα χρόνια προ τιμήν της πολιούχου θεάς Αθηνάς, την ημέρα των γενεθλίων της, με τη συμμετοχή ολόκληρου του αθηναϊκού λαού. Η παρουσία των θρησκευτικών και πολιτικών αρχών, των επίσημων προσκεκλημένων της πόλης (αξιωματούχων

και πρέσβεων των άλλων συμμάχων πόλεων), καθώς και αθλητών και καλλιτεχνών από όλο τον ελληνικό κόσμο έδινε στη γιορτή τέτοια ατμόσφαιρα και λαμπρότητα, που συχνά χρησιμοποιήθηκε από την αθηναϊκή προπαγάνδα για να τονιστεί η υπεροχή της Αθήνας στα πολιτικά και πνευματικά πράγματα ολόκληρου του ελληνικού κόσμου.

Η αθηναϊκή παράδοση ανήγε την ίδρυσή τους στη μυθική εποχή, αποδιδούντάς την στον Εριχθόνιο, ενώ ιστορικό υπόβαθρο φαίνεται να έχει η πληροφορία για ίδρυσή τους από τον Θοσέα, ο οποίος για να ολοκληρώσει την πολιτική ένωσης όλων της Αττικής και να την ενισχύσει με θρησκευτικό περιεχόμενο, υποχρέωσε όλους τους δήμους να συμμετέχουν σε «μεγάλη κοινή εορτή και θυσία». Η αναδιοργάνωση της γιορτής κατά τα πρότυπα των πανελλήνων αγώνων αποδίδεται με ασφάλεια στον Πεισίστρατο, στην δεκαετία 570–560 π.Χ. Τous δύο επό-

μενους αιώνες, λόγω της αθηναϊκής ακμής, η αιγλή της ήταν ανάλογη των πανελλήνων αγώνων, ενώ στις επόμενες περιόδους, Ελληνιστική και Ρωμαϊκή, αποτελούσε ένα από τα λίγα στοιχεία της αθηναϊκής παρουσίας στη διεθνή σκηνή. Η γιορτή επιβίωσε μέχρι το τέλος του αρχαίου κόσμου (υπάρχουν ενδείξεις ότι τελούνταν μέχρι το 410 μ.Χ.), λειτουργώντας μαζί με τις φιλοσοφικές σχολές ως προπύργιο της τελευταίας εθνικής παρουσίας στην αντιπαράθεσή της με τον νέο χριστιανικό κόσμο.

Τα Μεγάλα Παναθηναϊκά, κατά την Κλασική τουλάχιστον περίοδο, διαρκούσαν οκτώ ημέρες και διεξάγονταν στο τέλος του μηνός Εκατομβαιώνος, δηλαδή λίγο μετά τον Δεκαπενταύγουστο. Οι πρώτες μέρες της γιορτής ήταν αφιερωμένες στους αγώνες, στοιχείο που υποδηλώνει και τη σημασία τους. Αυτοί είχαν σκοπό αφενός μεν να τιμήσουν τη θεά με λαμπρές μουσικές και αθλητικές εκδηλώσεις,

αφετέρου δε να αναδειξουν τη δύναμη και την παρουσία της πόλης στον στίβο του πολιτικού και πολιτιστικού ανταγωνισμού που υπήρχε στον αρχαίο ελληνικό κόσμο. Η γιορτή περιλάμβανε αγώνες μουσικών και ραψώδων, αγώνες αθλητικούς και ιππικούς, καθώς και πολλά άλλα αγωνίσματα και εκδηλώσεις. Υπεύθυνοι για την οργάνωσή τους ήταν αρχικά οι ιεροποιοί και, από το τέλος του 5ου αι., οι δέκα αθλοθέτες, ένας από κάθε φυλή, σπουδαίοι άρχοντες με τετραετή θητεία, που είχαν την ευθύνη για την προετοιμασία της γιορτής και των βραβείων, με χρήματα που αντλούσαν από τον κρατικό θησαυρό και από χορηγίες πλούσιων Αθηναίων πολιτών. Ιδιαίτερο στοιχείο των Παναθηναίων, σε σχέση με τους πανελλήνιους αγώνες, είναι το γεγονός ότι δεν ήταν στεφανίτες αλλά χρηματίτες, δηλαδή στους νικητές απονέμονταν πανάκριβα έπαθλα. Το μέτρο αυτό ελήφθη από τους Αθηναίους σε μια προσπάθεια να ανε-

▲ Πεζοί στην πομπή των Παναθηναίων. Λεπτομέρεια από τη ζωφόρο του Παρθενώνα (φωτ.: «Περίπατοι στον Παρθενώνα», Ιόρνυα Μελίνα Μερκούρη, 2000).

▼ Πλάκα της βόρειας ζωφόρου του Παρθενώνος με παράσταση αγωνίσματος αποβάτη δρόμου (φωτ.: Από το βιβλίο των Κ. Χαιζηαλάνη - Σ. Μανρούματη «Περίπατοι στον Παρθενώνα», Ιόρνυα Μελίνα Μερκούρη, 2000).

Υιορτή των Αθηνών

βάσουν το κύρος και την ακτινοβολία των αγώνων τους, με σκοπό να τους κάνουν ισότιμους με τους τέσσερις πανελλήνιους, κάτι όμως που δεν πέτυχαν ποτέ.

Το πρόγραμμα

Η πρώτη ημέρα άρχιζε με τους μουσικούς αγώνες, που φαίνεται ότι εισήχθησαν το 566 και αναδιοργανώθηκαν από τον Περικλή, ο οποίος γύρω στα μέσα του 5ου αιώνα έκτισε και την πρώτη αίθουσα συναυλιών στον κόσμο για την τέλεσή τους. Πρόκειται για το Ωδείον του Περικλέους στη νότια κλίτη της Ακρόπολεως, αμέσως ανατολικά από το διονυσιακό θέατρο. Οι μουσικοί αγώνες περιλάμβαναν διαγωνισμό κιθαρωδών (δηλαδή τραγουδιού με συνοδεία κιθάρας), αυλωδών (δηλαδή τραγουδιού με συνοδεία αυλού), κιθαριστών και αυλητών, δηλαδή μουσικής από τα δύο όργανα, ξεχωριστά για άνδρες και παιδες. Το πιο ση-

μαντικό από όλα τα αγωνίσματα ήταν αυτό της κιθαρωδίας, αφού χορηγούνταν πέντε βραβεία, από τα οποία το πρώτο ήταν χρυσό στεφάνι αξίας χιλίων δραχμών και 500 ασημένιες δραχμές σε μετρητά. Κρίνοντας από τον μεγάλο αριθμό των βραβευομένων και την μεγάλη αξία των βραβείων, υποθέτουμε ότι η κιθαρωδία ήταν το πιο σημαντικό και αγαπητό αγώνισμα και προφανώς οι διαγωνιζόμενοι κιθαρωδοί θα πρέπει να ήταν περιζήτητοι και καλοπληρωμένοι επαγγελματίες, που θα ελάμβαναν μέρος σε όλες τις μεγάλες γιορτές του ελληνικού κόσμου.

Ακολουθούσαν οι αγώνες ραψωδών, που όπως φαίνεται από απεικονίσεις σε αττικά αγγεία, άρχισαν κι αυτοί το 566 αλλά ενισχύθηκαν σημαντικά αργότερα από τον γιο του Πειοιστρατού Ιππαρχο. Τα κριτήρια βράβευσης ήταν ο ρυθμός της απαγγελίας των ομηρικών επών, η υπογράμμιση ορισμένων σημείων με τη χροιά της φωνής και

γενικότερα η θεατρικότητα της παρουσίασης.

Οι επόμενες μέρες της γιορτής ήταν αφιερωμένες στους αθλητικούς αγώνες. Αυτοί περιλάμβαναν πέντε ολυμπιακά αγωνίσματα (δρόμος ταχύτητας, πένταθλο, πάλη, πυγμαχία και παγκράτιο) και για τις τρεις κατηγορίες πλικίας ξεχωριστά (παιδιών, εφήβων και ανδρών) και μπορούσαν να λάβουν μέρος αθλητές από όλη την Ελλάδα.

Στους αγώνες αυτούς βραβείο ήταν το παναθηναϊκό λάδι, δηλαδή το λάδι από τις ιερές ελιές της Αθηνάς, που μοιραζόταν στους νικητές μέσα σε ζωγραφισμένα πλίνινα αγγεία, τους παναθηναϊκούς αμφορείς. Αυτοί στην κύρια πλευρά τους απεικόνιζαν την Αθηνά Πρόμαχο, περιστοιχισμένη από δύο κιονίσκους, δίπλα στον έναν από τους οποίους γραφόταν πάντοτε η επιγραφή ΤΩΝ ΑΘΗΝΗΘΕΝ ΑΘΛΩΝ, (από τους αγώνες των Αθηνών), ενώ στην πίσω πλευρά των αγγείων ζωγραφίζοταν

σκηνή από το αγώνισμα, για το οποίο θα δινόταν το αγγείο ως έπαθλο.

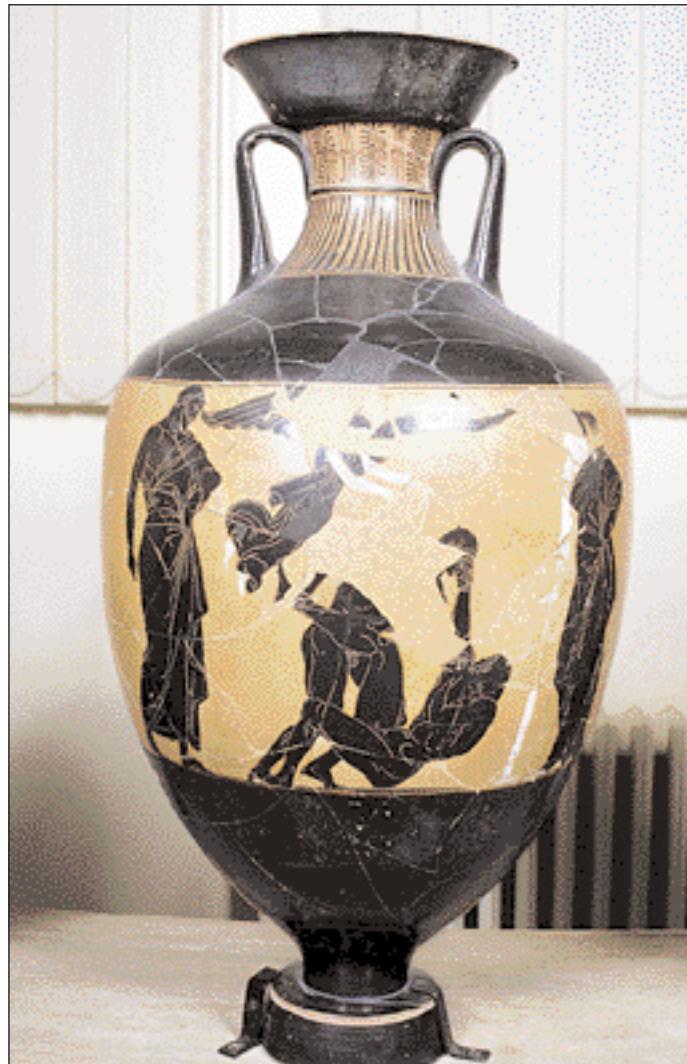
Εδώ βραβείο δεν έπαιρνε μόνον ο πρώτος νικητής αλλά και ο δεύτερος, διάταξη που δεν υπήρχε σε κανέναν από τους πανελλήνιους αγώνες. Ο αριθμός των αγγείων – επάθλων κυμαίνοταν για τον πρώτο νικητή από 30 αμφορείς στους παίδες έως 70 αμφορείς στους άνδρες, αναλόγως με το αγώνισμα, ενώ ο δεύτερος νικητής ελάμβανε συνήθως το 1/5 του αριθμού του πρώτου.

Οι αθλητικοί αγώνες διεξάγονταν αρχικά στην Αγορά της πόλης, σε απλές εγκαταστάσεις, από το 330 π.Χ. όμως μεταφέρθηκαν στο μνημειακό Παναθηναϊκό στάδιο, που κατασκεύασε ο ρήτορας και πολιτικός Λυκούργος στην αριστερή όχθη του Ιλισού, στην αγκαλιά του λόφου Αρδηπτού.

Την τέταρτη μέρα, τελούνταν τα ιππικά αγωνίσματα, που περιλάμβαναν ιπποδρομίες και αρματοδρομίες διαφόρων τύπων, αναλόγως με την πλι-

◀ Στους αθλητικούς αγώνες το βραβείο ήταν το παναθηναϊκό λάδι, δηλαδή το λάδι από τις ιερές ειλίξ της Αθηνάς. Μοιραζόταν στους νικητές μέσα σε ζωγραφιομένα πήλινα αγγεία, τους «Παναθηναϊκούς αμφορείς». Στις φωτογραφίες οι δύο όγεις παναθηναϊκού αμφορέως, που βρέθηκε στην Ερέτρια και χρονολογείται το 360/59 π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

κία και το είδος των ζώων (ίπποι, πηνίοι, φοράδες κ.λπ.). Διεξάγονταν στον αρχαίο ιππόδρομο στην περιοχή του Φαλήρου, στοιχείο που γνωρίζουμε μόνον από τις γραπτές πηγές, χωρίς μέχρι σήμερα να έχει βρεθεί κάποιο αρχαιολογικό κατάλοιπο από το οικόδομημα.

Και στους αγώνες αυτούς έπαιθλον το παναθηναϊκό λάδι και μάλιστα σε ποσότητα μεγαλύτερη από τα αθλητικά αγωνίσματα, φθάνοντας για τον πρώτο νικητή της αρματοδρομίας τον αριθμό των 140 αμφορέων (!) Αυτό σημαίνει ότι ο ιδιοκτήτης των αλόγων –γιατί αυτός έπαιρνε το βραβείο στα ιππικά αγωνίσματα και όχι ο αναβάτης ή ο νικοχος– κέρδιζε περίπου 5 τόννους λάδι.

Την πέμπτη ημέρα, γίνονταν άλλα αγωνίσματα, συνδεδεμένα με τις τοπικές παραδόσεις των Αθηνών, που είχαν περισσότερο τη μορφή στρατιωτικών ασκήσεων. Σε αυτά είχαν δικαιώματα να λάβουν μέρος μόνον Αθηναίοι, συνήθως χωρισμένοι κατά φυλάς. Τέτοια ήταν η ανθιπασία (εικονική ιππομαχία), ο έφιππος ακοντισμός (με στόχο μιαν ασπίδα στην κορυφή στύλου), η πυρρίχη (ομαδικός ένοπλος χορός), η ευανδρία (διαγωνισμός ανδρών που διακρίνονταν για τα σωματικά τους προσόντα και τη δύναμη τους), καθώς και νεών άμιλλα, δηλαδή κωπλασία, στον Πειραιά.

Ενα ιδιαίτερο αγώνισμα που θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν ο προάγγελος του καθαρά θρησκευτικού – τελετουργικού μέρους της γιορτής διεξαγόταν την νύχτα της παραμονής της έκτης μέρας, της λαμπρότερης της γιορτής. Πρόκειται για την περίφημη νυχτερινή λαμπαδηδρομία, δηλαδή σκυταλοδρομία 2.500 περίπου μέτρων με αναμμένες λαμπάδες, μεταξύ των εφήβων των 10 αθηναϊκών φυλών, που είχε αφετηρία τον βωμό του Προμπθέως στην Ακαδημία (Πλάτωνος) και τέρμα τον βωμό της Αθηνάς επάνω στην Ακρόπολη. Η κατάληξη του αγωνίσματος στον ιερό βράχο συνδεύοταν από παννυχίδα (ολονυχτία), κατά την οποία νέοι και νέες χόρευαν και τραγουδούσαν. Την επόμενη μέρα, την 28η Εκατομβαιώνος, με την ανατολή του πλίου, ξεκινούσε η μεγάλη πομπή από τον Κεραμεικό, από ένα κτήριο που ονομαζόταν Πομπείο (< πομπή), διέσκιζε την Αγορά και ανφόριζε έπειτα στην Ακρόπολη. Η πομπή είχε αργό και τελετουργικό χαρακτήρα: Μουσικοί έδιναν τον ρυθμό και αξιωματούχοι κατέθυναν την πορεία. Συγκεκριμένες ομάδες Αθηναίων (θαλεροί γέροντες, νεαρές κοπέλες και δύμορφοι έφηβοι, από τα πιο παλιά και πλούσια γένη) κρατούσαν κλαδιά ελιάς και προσφορές προς την θεά μέσα σε σκάφες, δίσκους, καλάθια και αγγεία. Σημαντικό μέρος της πομπής αποτελούσε το αθηναϊκό ιππικό και τα άρματα, ενώ ενδιάμεσα σύρονταν και τα πανέμορφα ζώα, τα βόδια που θα θυσιάζονταν στην εκατόμβη (< εκατό βόες) προς τιμήν της θεάς.

Ενα ιδιαίτερο αγώνισμα που θα μπο

Το κεντρικό αντικείμενο της γιορτής αποτελούσε ο παναθηναϊκός πέπλος, ένα μεγάλο κεντημένο με παραστάσεις από την Γιγαντομαχία ύφασμα, που μεταφερόταν ως ιστίο σε μια τριπόρη που κυλούσε σε ρόδες. Στο τέλος προσφερόταν ως ένδυμα στο αρχαιότατο ξύλινο ξόανο της Αθηνάς, που βρισκόταν μέσα στο Ερεχθείο. Ακολούθουσε η μεγάλη θυσία, η σφαγή, ο τεμαχισμός, το ψόσιμο και το μοίρασμα ενός κομματιού κρέατος σε όλους, έτοι ώστε να γευθούν και να βάλουν μέσα τους οι πιστοί μέρος του «θεϊκού σώματος». Την επομένη της ημέρας των λατρευτικών εκδηλώσεων, την έβδομη, θα πρέπει να γινόταν ένα άλλο αγώνισμα αρματοδρομίας, ο αποβάτης δρόμος, στον οποίο ο αναβάτης ανέβαινε και κατέβαινε από το άρμα κατά τη διάρκεια της διαδρομής, με τη βοήθεια φυσικά πάντοτε του νινιόχου, που κατέθυνε την πορεία των αλόγων. Παρόλο που δεν γνωρίζουμε το βραβείο του αγωνίσματος, αντιλαμβανόμαστε τη σημασία και τη γοντεία που ασκούσε και από την ίδια την επικινδυνότητά του αλλά και από το γεγονός ότι η απεικόνισή του καταλαμβάνει μεγάλο μήκος στη βόρεια πλευρά της ζωφόρου του Παρθενώνος.

Τέλος, η τελευταία ημέρα της γιορτής, θα πρέπει να ήταν αφιερωμένη, κατ' αναλογίαν με τους άλλους αγώνες, στη βράβευση των νικητών και στα γλέντια και στις διασκεδάσεις που ακολουθούσαν.

► Χάλκινο ειδώλιο βρέφους. Απεικόνιση των μικρού Οφέλτη που στη μνήμη των οργανώνονταν τα Νέμεα. Από τη Νέμεα. Ελληνιστικοί Χρόνοι. Αρχαιολογικό Μουσείο Νεμέας. (φωτ.: E. Σπαθάρη «Το Ολυμπιακό Πνεύμα» εκδ. «Άδαμ», Αθήνα 2000).

Νέμεα

στη μνήμη του Οφέλτη

των STEPHEN G. MILLER

Διευθυντή των ανασκαφών στη Νέμεα,
καθηγητή Αρχαιολογίας
στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας

TA NEMEA ή Νέμεια, στεφανίτες αγώνες –όπως λέγονταν οι αγώνες που ως έπαθλο είχαν ένα στεφάνι– άρχισαν, κατά την παράδοση, προς τιμήν του Οφέλτη, που βρόκε φρικτό θάνατο από δάγκωμα φιδιού. Ο μικρός Οφέλτης, γιος του βασιλιά Λυκούργου, τον οποίο είχαν μαζί τους οι Επτά αρχηγοί των Αργείων στον δρόμο τους προς τη Θήβα, αφέθηκε να κοιμηθεί σε ένα στρώμα από αγριοσέλινο, απ' όπου βγήκε το φίδι που τον δάγκωσε. Τα Νέμεα, λοιπόν, όπως και οι αγώνες που γίνονταν σε άλλες περιοχές, ήταν νεκρικοί αγώνες, με μια υποκρυπτόμενη αισθησην ανανέωσης μπροστά στον θάνατο. Το ότι αργότερα προστάτης και ευεργέτης των αγώνων, όπως και εκείνων στην Ολυμπία, έγινε ο Διας, δεν συγκάλυψε ποτέ τον νεκρικό χαρακτήρα τους. Ο χαρακτήρας τους τονιζόταν από τα μαύρα ιμάτια που φορούσαν οι Ελλανοδίκες και από το ιερό άλσος κυπαρισσιών που περιέβαλλε το Ιερό του Δια.

Στους ιστορικούς χρόνους, τα Νέμεα, που σύμφωνα με τη γραπτή παράδοση άρχισαν το 573 π.Χ., διεξάγονταν κάθε δύο χρόνια, τη δεύτερη πανοσέληνο μετά το θερινό πλιοστάσιο. Από τους τέσσερις πανελλήνιους αθλητικούς αγώνες, τα Νέμεα έμοιαζαν περισσότερο με τους αγώνες της Ολυμπίας. Σε αντίθεση με τα Πύθια και τα Ισθμια, στους Ολυμπιακούς και στα Νέμεα δεν περιλαμβάνονταν μουσικοί αγώνες, και τη θεμελιώδη αυτή διαφορά μαρτυρεί η ύπαρξη θεάτρων

στους Δελφούς και στον Ισθμό της Κορινθίου. Στην Ολυμπία και στη Νέμεα δεν υπάρχει θέατρο.

Δεν μας εξέπληξε, λοιπόν, το ότι οι ανασκαφές στη Νέμεα έφεραν στο φως πολλές πληροφορίες για τους αθλητές και την πρακτική των αγώνων. Τις ανασκαφές στη Νέμεα διεξάγει, από το 1974 και ύστερα, το Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνιας υπό την αιγιδα της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών.

Το στάδιο, που κατασκευάστηκε τον ύστερο 4ο αιώνα, βρίσκεται 400 μέτρα νοτιοανατολικά του Ναού του Διός. Ήταν κτισμένο σε πλαγιά λόφου, ενώ το βόρειο άκρο του στηριζόταν σε τεχνητή αναβαθμίδα. Τον μακρύ και στενό στίβο (κονίστρα) περιέτρεχε

► Το στάδιο στη Νέμεα όπως φαίνεται από τα νοτιοανατολικά. Ο ναός του Νεμέων Διός στο βάθος, ανάμεσα σε κυπαρίσσια. Τα δέντρα φυτεύτηκαν στο ίδιο σημείο όπου τα είχε δει και περιγράψει ο Πανοανίας.

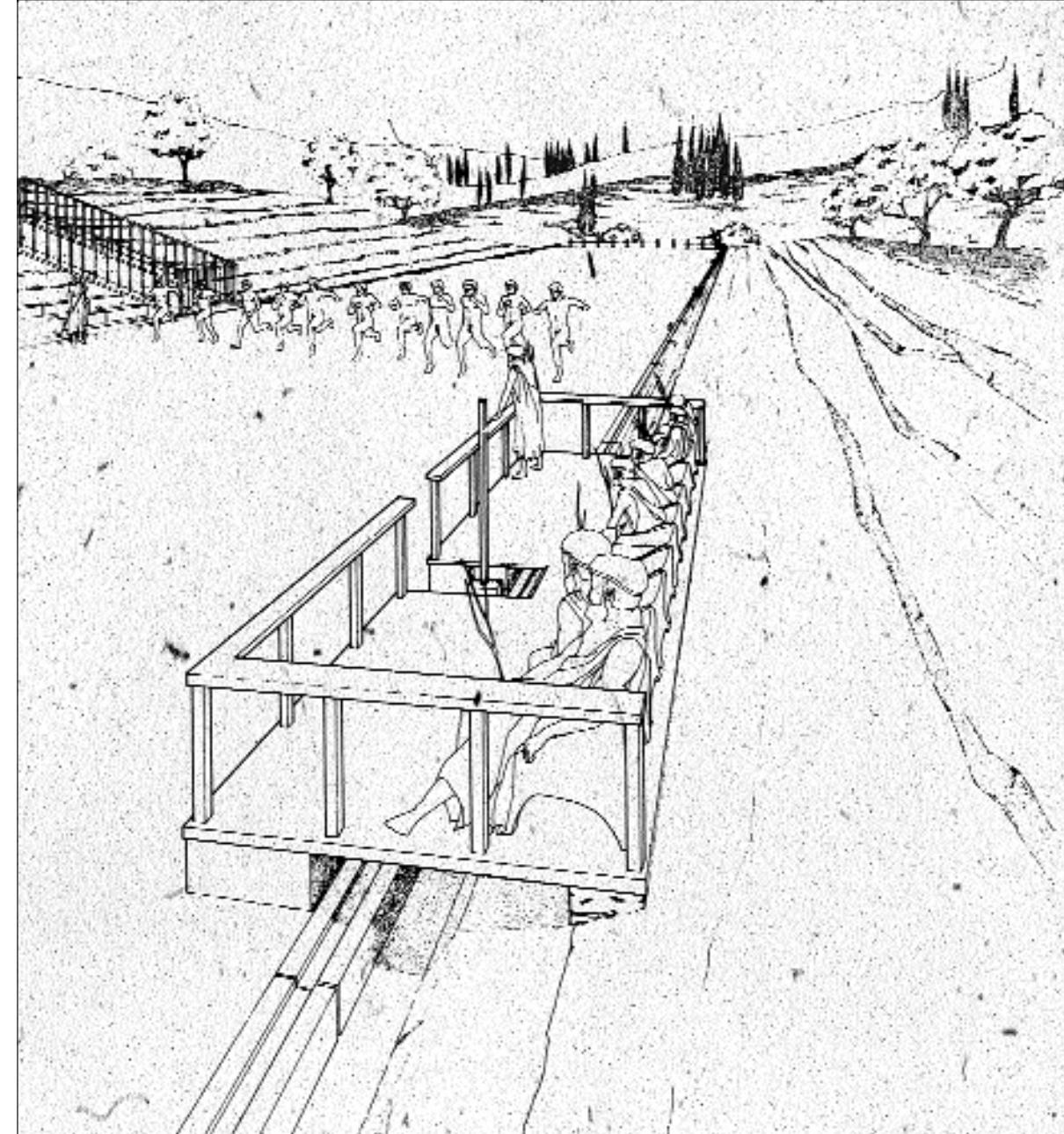
ένα αυλάκι νερού, και στο ένα άκρο του βρισκόταν μια λίθινη γραμμή άφεσης (αφετηρία) με αυλάκια για τα πόδια των αθλητών. Η κατασκευή αυτή ήταν συνήθης την εποχή εκείνη, όπως και το ανάχωμα για τους θεατές (βλ. Παυσανίας 2.27.5: «και στάδιον, οια Ελληνοι τα πολλά γης χώμα»). Εχοντας στη μία πλευρά του ειδικό χώρο για τον Ελλανοδικαιώνα, δηλαδή τη θέση για τα έδρανα των κριτών, το στάδιο της Νεμέας είχε μεγάλη ομοιότητα με εκείνο της Ολυμπίας. Ωστόσο, το στάδιο της Νεμέας μας προσφέρει μοναδικές πληροφορίες για την πρακτική των αρχαίων αθλητικών αγώνων.

Ενα παράδειγμα είναι η αναπαράσταση της αρχαίας ύσπληγγος, όπως ονομάζοταν ο μπχανισμός άφεσης, χάρις στην έμπνευση του καθηγητή Πάνου Βαλαβάνη του Πανεπιστημίου των Αθηνών. Οι ανασκαφές στη Νεμέα και ο καθηγητής Βαλαβάνης μας έχουν δείξει ότι η μπχανή αυτή, που στηριζόταν στην τεχνολογία του καταπέλτη (που επινοήθηκε την εποχή του Φιλίππου Β' της Μακεδονίας), αντιπροσωπεύει μια σημαντική μεταβολή στην εκκίνηση των αγώνων δρόμου την εποχή του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Με τον μπχανισμό άφεσης εξασφαλίζοταν η ταυτόχρονη εκκίνηση όλων των αθλητών, πράγμα που απέκλειε οποιαδήποτε μεροληπτικά από την πλευρά των κριτών.

Η αρχαία στήραγγα

Την ίδια περίοδο εποχή κατασκευάστηκε μια στήραγγα εισόδου στο στάδιο. Η ανακάλυψή της έχει τεράστια σημασία για την ιστορία της αρχιτεκτονικής, επειδή μας υποχρέωνε να αναγνωρίσουμε ότι οι Ελληνες του 4ου αιώνα μπορούσαν να κατασκευάζουν θολωτές στήραγγες, και ότι οι Ρωμαίοι –οι οποίοι χρησιμοποίησαν σε μεγαλύτερη κλίμακα τους θόλους– πρέπει να διδάχθηκαν το βασικό σχέδιο από τους Ελληνες. Η στήραγγα της Νεμέας έχει, επομένως, επιβάλει την επανεκτίμηση των εισόδων στα στάδια της Ολυμπίας, της Επιδαύρου και των Αθηνών, που όλα τους ονομάστηκαν ρωμαϊκά, απλώς επειδή είχαν μορφή στήραγγας. Σήμερα, λοιπόν, μπορούμε να πούμε ότι οι εισόδοι μορφής στήραγγας ήταν συνήθεις κατασκευές γύρω στα 330 π.Χ.

Η στήραγγα της Νεμέας είναι σημαντική και για έναν άλλο λόγο: για τις επιγραφές που είναι χαραγμένες στους τοίχους της. Σε κάποιο σημείο, παραδείγματος χάριν, είναι χαραγμένο το όνομα ΤΕΛΕΣΤΑΣ. Είναι σχεδόν βέβαιο ότι πρόκειται για τον ολυμπιονίκη Τελέστα, που νίκησε σε αγώνες πυγμαχίας παιδών το 340 π.Χ. Πάνω από το όνομά του, με άλλη γραφή, είναι χαραγμένο το ρήμα «νικώ». Δεν είναι σαφές αν έχει γραφεί από τον νικητή, ύστερα από κάποιον αγώνα, ή από έναν γεμάτο ελπίδες αθλητή, που ήθελε να εν-

Οι ανασκαφές φωτίζουν την πρακτική των αγώνων και την αρχιτεκτονική στην αρχαία Ελλάδα

θαρρύνει τον εαυτό του. Οποια και αν είναι η αλήθεια, όμως, το θεμελιώδες αισθητή που εκφράζει το ρήμα «νικώ» είναι το αρμόζον στην είσοδο του σταδίου.

Στο άλλο άκρο της στήραγγας της Νεμέας βρισκόνταν τα αποδυτήρια, τα οποία ήταν τα πρώτα των αρχαίων χρόνων που αναγνωρίστηκαν. Η ανακάλυψη αυτή επέβαλε, ξανά, την επανεξέταση των τόπων που είχαν ανασκαφεί πολλά χρόνια πριν, και κατέστησε φανερό ότι αποδυτήρια υπήρχαν, επίσης, στην Ολυμπία και στην Επίδαυρο. Η σύνδεση της θολωτής στήραγγας και των αποδυτηρίων δείχνει ότι η «κρυπτή εισόδου» (όπως ονομάζει ο Παυσανίας τη στήραγγα εισόδου στην Ολυμπία) προορίζοταν για τους αθλητές και τους κριτές και δεν χρησιμοποιείτο από τους θεατές.

Με άλλα λόγια, η Νέμεα έδωσε μια πολύ ανθρώπινη αισθηση στις γνώσεις μας για την αθλητισμό κατά τους

αρχαίους χρόνους. Μπορούμε τώρα να φανταστούμε έναν αθλητή στα αποδυτήρια, να προετοιμάζεται σωματικά και ψυχικά για τον αγώνα. Να αισθανθούμε μαζί του τη συγκίνηση της προσμονής, που τονίζοταν από τη δροσερή σκιά της στήραγγας. Και να νιώσουμε και εμείς το σκίρτημα που ένιωθε όταν άκουγε το όνομά του, και έτρεχε αμέσως προς το στάδιο, για να πάρει θέση στην αφετηρία, περιμένοντας την εκκίνηση.

Αναβίωση

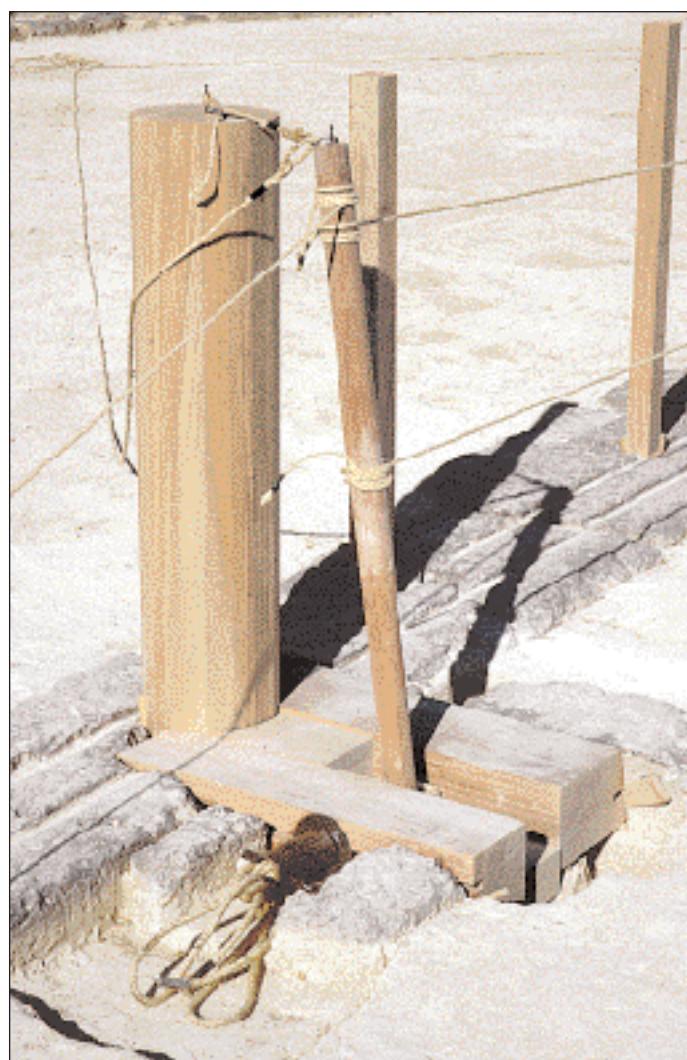
Η νέα αυτή ακαδημαϊκή και ανθρώπινη γνώση επέτρεψε την ίδρυση του «Συλλόγου για την Αναβίωση των Νέμεων Αγώνων», π οποία κατόρθωσε να διοργανώσει σύγχρονα Νέμεα το 1996 και το 2000. Μια βασική αρχή στα νέα Νέμεα είναι ότι θα τηρείται, στο μέγιστο δυνατό βαθμό, η αρχαία πρακτική των αγώνων. Ο σύγχρονος αθλητής, φυσικά, δεν θα αγωνίζεται γυμνός. Θα φοράει κιτώνα, αλλά θα είναι ξυπόλυτος. Η επαφή με την αρχαιότητα, που του εξασφαλίζουν τα γυμνά του πόδια, είναι άμεση. Και αν ο σύγχρονος αθλητής παραβεί τους κανόνες, η επαφή με τη ράβδο του κριτή θα είναι και αυτή άμεση: όπως

▲ Αναπαράσταση του Ελλανοδικαιών κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του σταδίου. Στα Νέμεα οι κριτές ήταν Αργίτες κι έτοι, οι οποίες ανασκαφές, όλα τα νομίματα που βρέθηκαν πίσω από αντών των Ελλανοδικαιών προέρχονταν από το Αργος.

▼ Αναπαράσταση της έποληγγος, του μηχανισμού άφεος, στην αρχαία λίθινη βάση του. Στις αρχαίες λίθινες βάσεις τοποθετούσαν, κάθε δύο χρόνια, τα ξύλινα μέλη της αρχαίας έποληγγος.

▲ Η έποληγγ οε λεπονργία στα πρώτα Σύγχρονα Νέμεα το 1996. Ο αφέτης (πίω δεξιά, με λευκά) τράβηξε το οχυνί άφεος, οι στύλοι έπεσαν συμπαρασύροντας το οχυνί που ήταν δεμένο πάνω τους και τα κορίτσια είναι είοιμα να ξεκινήσουν από τη βαλβίδα.

στην αρχαιότητα, ο παραβάτης θα μαστιγώνεται.

Θα προσφέρεται λάδι στους αθλητές που θέλουν να αλειφουν το σώμα τους. Διάφορες θεωρίες έχουν υποστηριχθεί για τους λόγους που οι αθλητές χρησιμοποιούσαν λάδι κατά την αρχαιότητα, όπως ότι τόνωντες τους μύες ή ότι προστάτευε το δέρμα από τον πόλιο ή, ακόμη, ότι ήταν αισθητικά ωραιοί να βλέπει κανείς τα αλειμμένα με λάδι σώματα των νέων αθλητών. Όλες οι εξηγήσεις αυτές μπορεί να ισχύουν – άλλωστε η μία δεν αποκλείει την άλλη. Ωστόσο, σύγχρονοι αθλητές που έχουν επαλειφθεί με λάδι λένε ότι έχει και ένα άλλο ευεργετικό αποτέλεσμα: το φαινόμενο της αφυδάτωσης στη διάρκεια του αγώνα περιορίζεται πολύ. Μάθαμε, επίσης, πόσο δύσκολο είναι – και πόσο δύσκολο ήταν, φυσικά, κατά τους αρχαίους χρόνους – να οργανωθούν όλες οι λεπτομέρειες των αγώνων, και ιδίως, πόσο δύσκολο ήταν να διατηρηθούν φρέσκα τα στεφάνια από σέλινο με τα οποία στεφάνωνταν τους νικητές. Μαραίνονταν πολύ γρήγορα. Οι σύγχρονοι, λοιπόν, αγώνες στη Νέμεα μας επέτρεψαν να κατανοήσουμε βαθύτερα τους αρχαίους αγώνες.

Η δεύτερη μεγάλη αρχή της Αναβίωσης των Αγώνων στη Νέμεα είναι ότι δύο, ανεξάρτητα από αθλητική ικανότητα μπορούν να συμμετάσχουν. Πολλοί άνθρωποι, λοιπόν, που πιστεύουν στην ολυμπιακή ιδέα, αλλά δεν μπορούν να λάβουν μέρος σε σύγχρονους αγώνες, μπορούν να έλθουν

στη Νέμεα, να μπουν στα αποδυτήρια, να περάσουν τη θολωτή σήραγγα και να βγουν στο στάδιο για να αισθανθούν το αρχαίο πνεύμα των αγώνων. Στα δύο σύγχρονα Νέμεα συμμετείχαν 1.400 άνθρωποι από 45 διαφορετικές χώρες, πλικίας από 10 έως 93 χρόνων. Ακολουθώντας τα βήματα του αρχαίου Ελλήνα αθλητή, οι άνθρωποι αυτοί απέκτησαν επαφή με την αρχαιότητα και άφοσαν τις πατημασίες τους στην αρχαία γη της Νέμεας. Άλλα έκαναν και κάτι άλλο, ακόμη πιο σημαντικό: βλέποντας κανείς έναν αγώνα δρόμου δώδεκα ανδρών, που τρέχουν ξυπόλοπτοι, φορώντας ένα κιτώνα, δεν μπορεί να πει ποιος από αυτούς είναι πρύτανης κάποιου μεγάλου πανεπιστημίου ή πρεσβευτής μιας κυριαρχησικής χώρας ή αγρότης ή δικηγόρος ή επιχειρηματίας ή δάσκαλος, και κανείς δεν ξέρει ποιος από αυτούς είναι πλούσιος και ποιος φτωχός. Όλοι τρέχουν στον ίδιο αγώνα δρόμου, με τους ίδιους κανόνες. Ετσι θα πρέπει να γεννήθηκε η δημοκρατία.

Τα τρίτα Νέμεα θα διεξαχθούν στις 31 Ιουλίου του 2004 (τη δεύτερη πανσέληνο μετά το θερινό πλιοστάσιο). Δύο βδομάδες αργότερα, οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα επιστρέψουν στη γενέτειρά τους. Οι Ολυμπιακοί θα φύγουν ξανά. Τα Νέμεα, όμως, θα μείνουν, και η αρχαιολογία της Νέμεας θα εξακολουθήσει να πλουτίζει τις γνώσεις μας για τους αρχαίους αθλητικούς αγώνες, και θα μας βοηθάει να καταλάβουμε καλύτερα τον εαυτό μας.

Ιοθμία: μύθοι και αγώνες

► Οι άθλοι των Θησέων, ιδρυτή, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, των αγώνων στην Ιοθμία. Αττική ερυθρόμορφη κύλικα των ρωγμάτων του Κόδρου, 440–430 π.Χ. Λονδίνο, Βρετανικό Μουσείο (φωτ.: Ελοη Σπαθάρη, «Το Ολυμπιακό Πνεύμα», εκδ. «Αδάμ», Αθήνα 2000).

Της ELIZABETH R. GEBHARD

Διενθύντριας Ανακαφών των Πανεπιστημίων των Σικάγου στην Ιοθμία

AΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ του βου αιώνα π.Χ. διεξάγονται στην Ιοθμία πανελλήνιοι αγώνες, κάθε δύο χρόνια, προ τιμών του Ποσειδώνα. Οι αγώνες συνεχίστηκαν και καθ' όλη τη διάρκεια της ρωμαϊκής εποχής, με εξαιρεσηνές έναν αιώνα (146–44 π.Χ.), όταν ο Κόρινθος είχε χάσει τα πολιτικά δικαιώματά της και την ευθύνη για την επιστασία και διοργάνωση των

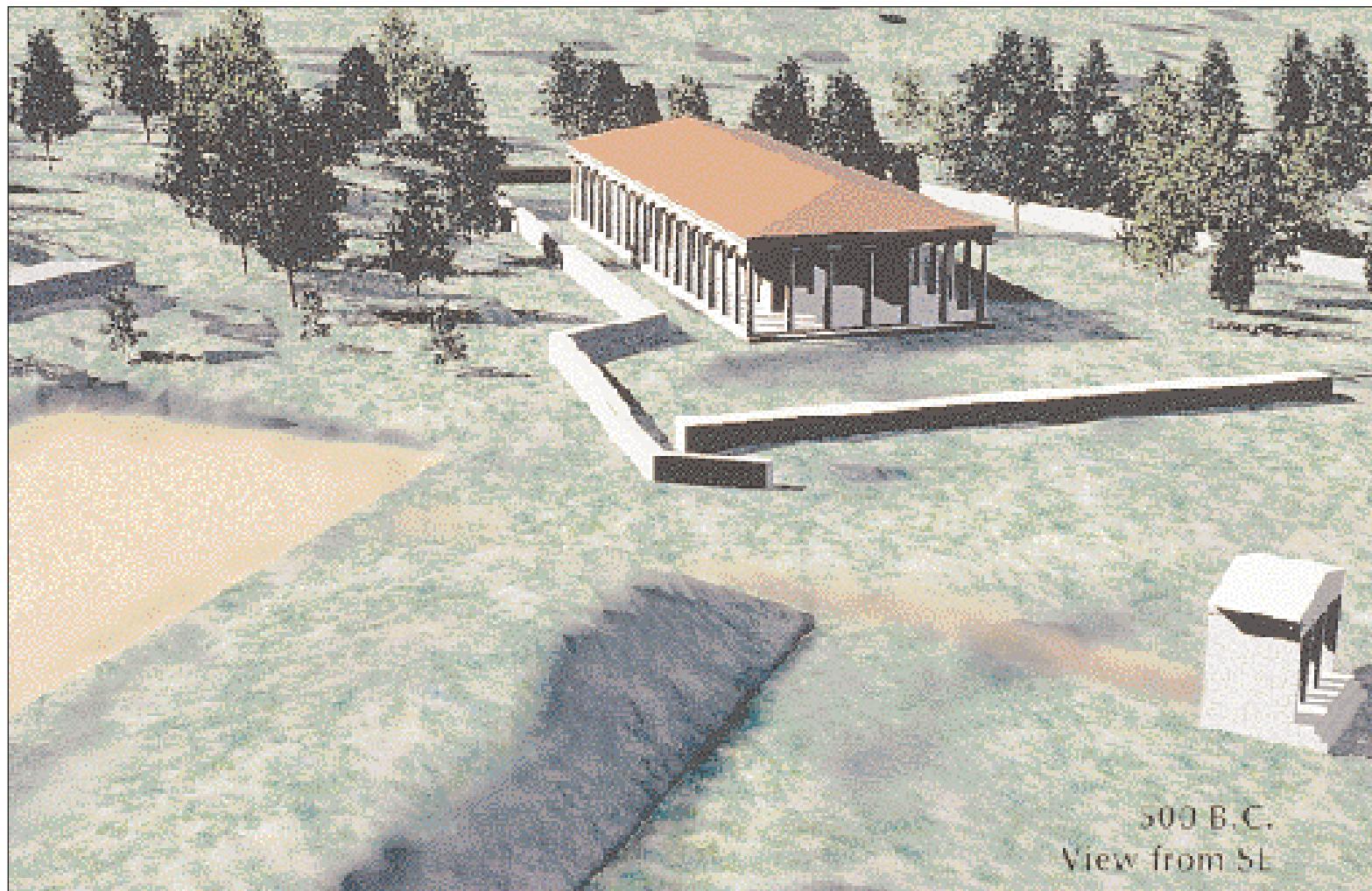
αγώνων είχε αναλάβει η Σικυών. Η θέση του Ιερού της Ιοθμίας, σε ένα σημείο όπου συναντώνται χερσαίοι και θαλάσσιοι δρόμοι, συνέβαλε στη φήμη και στη δημοτικότητα του Ιερού, ενώ, ο Πίνδαρος ύμνησε την Κόρινθο, λέγοντας: «γνώσομαι ταν ολβίαν Κόρινθον, Ιοθμίου πρόθυρον Ποτειδανός» (Ο. 13.3–5).

Η Ιοθμία ήταν τόπος συνάντησης των Ελλήνων και τόπος ανταλλαγών μεταξύ Ελλάδας και Ασίας. Σύμφωνα με την παράδοση, ο Ιοθμός ανήκε από τους αρχαιότατους χρόνους στον Ποσειδώνα (Παυσανίας, τόμος 2, 1.6). Η αρχαιολογική σκαπάνη έχει πράγματι

ανακαλύψει υπολείμματα από την πρώιμη Εποχή του Σιδήρου εκεί όπου ανεγέρθηκε αργότερα ο βωμός, μολονότι πέρασαν αρκετοί αιώνες πριν κτιστεί ο πρώτος ναός το 675–650 π.Χ. Ο ναός δέσποιζε στον Ιοθμό, αποτελώντας ορόσημο για τους ταξιδιώτες, ενώ ο Κόρινθος έγινε πλούσια και ξακουστή πόλη – και όταν καταστράφηκε από πυρκαγιά στα μέσα 5ου αιώνα, κτίστηκε ένας ακόμη μεγαλύτερος και λαμπρότερος ναός, που διατηρήθηκε στα υπόλοιπα χρόνια της αρχαιότητας. Στην ανατολική πλευρά του ναού εκτεινόταν ένας από τους μεγαλύτερους βωμούς της αρχαίας Ελλάδας,

μήκους περίπου τριάντα μέτρων – κατάλληλος για την παραδοσιακή εκάτομβη των ταύρων.

Ενώ ο ναός και ο βωμός, καθώς και τα αναθήματα που βρέθηκαν, ανήκουν στον 7ο αιώνα π.Χ. και υποδηλώνουν ότι, πιθανότατα, γινόταν εκεί μια μεγάλη γιορτή του Ποσειδώνα, οι Κορίνθιοι κατά το πρώτο ήμισυ του βου αιώνα πρόσθεσαν αθλητικούς και ιππικούς αγώνες στους εορτασμούς και τους διοργάνωναν ανά δύο χρόνια, την άνοιξη. Κάθε δύο, επίσης, χρόνια διοργανώνονταν αγώνες, το καλοκαιρι, στο Ιερό του Δία, στη Νεμέα. Εποι, στα μέσα του βου αιώνα π.Χ. είχε δη-

300 B.C.
View from SE

▲ Ο αρχαϊκός ναός των Ποσειδώνα στην Ιοθμία, ο βωμός και το στάδιο όπως ήταν το 500 π.Χ. (μακέτα της Peggy Sanders).

▲ Χάλκινο ειδώλιο αθλητή. Οι πανελλήνιοι αγώνες διεξάγονταν στην Ιοθμία, από τα μέσα του 6ου αι. π.Χ., κάθε δύο χρόνια και διαρκούντων τρεις ημέρες.

μιουργηθεὶ ἐνας τετράχρονος κύκλος πανελλήνιων αγώνων, που εξασφάλιζε στους Ελληνες αθλητές μεγάλο ανταγωνισμό κάθε καλοκαίρι. Οι περίφημοι Ολυμπιακοί Αγώνες και τα Πύθια κατείχαν ξεχωριστή θέση στη σειρά των αγώνων, ενώ τα Ισθμια πρόσφεραν στους αθλητές μια ευκαιρία «προθέρμανσης» την άνοιξην και τα Νέμεα συμπλήρωναν τη σειρά με αγώνες που διοργανώνονταν κάθε δεύτερο χρόνο.

Σύμφωνα με μία δημοφιλή παράδοση, κατά την αρχαιότητα, η ιδρυση των πανελλήνιων αγώνων ανάγεται σε νεκρικούς αγώνες. Στη Νεμέα σκοτώθηκε από φίδι ένα μικρό παιδί, ο Οφέλτης, όταν οι Επτά εκστράτευαν εναντίον της Θήβας. Οι πολεμιστές του έδωσαν το όνομα Αρχέμορος, δηλαδή «αρχή του μοιραίου», και διοργάνωσαν αγώνες στην κηδεία του. Η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φως την τύμβο του Οφέλτη και τον περιβόλο της. Στα Ισθμια οι αγώνες συνδέθηκαν με τον θάνατο ενός άλλου παιδιού, του Μελικέρτη, που πετάχτηκε στη θάλασσα μαζί με τη μπτέρα του, την Ινώ, και ονομάστηκε Παλαιμών. Το νεκρό σώμα του παιδιού βρήκε στην ακτή της Ισθμιας ο βασιλίας της Κορινθου Σίσυφος, ο οποίος εόρτασε τους πρώτους αγώνες σαν νεκρικούς αγώνες του Μελικέρτη. Η θέση του πρώτου μνημείου δεν έχει βρεθεί. Άλλωστε, μπορεί να χάθηκε κατά την περίοδο που εγκαταλείφθηκε το Ιερό. Ωστόσο, όταν τον 2ο αιώνα μ.Χ. ο Παυσανίας επισκέφθηκε την περιοχή

είδε στην ακτή έναν βωμό προς τιμή του Μελικέρτη-Παλαίμονος και μια λάρνακα, κοντά στο Ιερό του Ποσειδώνα (Παυσανίας, I, 44.7–8 και II, 1.3–4).

Προετοιμασίες, πρόγραμμα

Αν οι προετοιμασίες για τους αγώνες έμοιαζαν με εκείνες στην Ολυμπία, θα πρέπει να υπήρχε μια αρχική περίοδος εκγύμνασης στην Κόρινθο. Ο στίβος, που χρονολογείται περίπου στο 500 π.Χ., ο οποίος έχει βρεθεί κάτω από τη ρωμαϊκή αγορά, μπορεί κάλλιστα να ήταν ο τόπος διεξαγωγής τέτοιων δραστηριοτήτων, όπως και αθλητικών εορτών που διοργανώνονταν στην Κόρινθο, σαν τους αγώνες τους αφιερωμένους στην Αθηνά που αναφέρει ο Πίνδαρος (Ο, 13.40). Στην αρχή των αγώνων στην Ισθμία, μπορούμε να φανταστούμε την άφιξη των αθλητών, με τους φίλους και τους συγγενείς τους, των ιερέων, κατοίκων της πόλης και των ζώων που προορίζονταν για θυσία, να κάνουν τη διαδρομή προς το Ιερό του Ποσειδώνας από τον δρόμο του Ισθμού της Κορινθου. Επισκέπτες θα είχαν ήδη συγκεντρωθεί στο Ιερό, ανάμεσα στο δάσος από πεύκα που περιέβαλλε τον ναό, σπεύδοντας να στήσουν τις σκηνές τους, ενώ μπορεί να έφαγαν να βρουν μια θέση στις στενές κοιλάδες.

Το πρόγραμμα, όπως μπορούμε να το αναπαραστήσουμε, ακολουθούσε εκείνο της Ολυμπίας, αν και οι εορτές

κρατούσαν μόνο τρεις και όχι πέντε ημέρες. Ενα περιστατικό από τους αγώνες του 390 π.Χ., που περιγράφεται από τον Ξενοφώντα, αποκαλύπτει ότι οι εορτές άρχιζαν την αυγή με θυσία στον Ποσειδώνα, ακολουθούσε γεύμα και μετά άρχιζαν οι αγώνες (Ελληνικά, 4.5.4). Από τον μακρύ βωμό του Ποσειδώνα, αθλητές και επίσημοι εισέρχονταν στο στάδιο από μια τελετουργική πύλη και διόδο, που οδηγούσε προς τη γραμμή άφεσης, ενώ οι θεατές σκαρφάλωναν πάνω σε επικλινείς ράμπες για να βρουν τη θέση τους στα αναχώματα γύρω από τον στίβο. Κατά την παράδοση, στην αποστολή των Αθηνών δινόταν μια ξεχωριστή τιμητική θέση, τόσο μεγάλη όσο και τα ιστία του πλοίου με το οποίο έρχονταν στους αγώνες.

Κοντά στο ναό, οι ανασκαφές έχουν φέρει στο φως ένα μικρό τμήμα του στίβου, το ανάχωμα των θεατών και απομεινάρια δύο (ἢ, ίσως, τριών) γραμμών άφεσης. Η μία από τις γραμμές άφεσης που έχουν ανασκαφεί έχει τη μορφή της συνήθους αφετηρίας της εποχής εκείνης. Η άλλη, όμως, αποτελείται από ένα τριγωνικό λιθόστρωτο, στο οποίο ήταν στερεωμένοι στύλοι και πύλες για δεκαέξι δρομείς. Σχοινάκια, που ξεκινούσαν από κάθε στύλο, περνούσαν μέσα από αυλάκια και κατέληγαν σε έναν κεντρικό μπχανισμό που επέτρεπε το ταυτόχρονο άνοιγμα όλων των οριζόντιων ράβδων που εμπόδιζαν τους αθλητές να ξεκινήσουν πριν δοθεί η

▲ Σύγχρονοι δρομείς στην αφειπρία, στο αρχαιό στάδιο. Αν και οι αγώνες στην Ισθμία αποτελούν μία από τις τέσσερις μεγάλες πανελλήνιες γιορτές των αρχαίων κόσμων, δεν έχει επιχειρηθεί ακόμη η αναβίωσή τους (φωτ.: J. Heystek).

εκκίνηση. Με το ταυτόχρονο άνοιγμα όλων των πυλών εξασφαλίζοταν η σωστή εκκίνηση για όλους τους αθλητές. Ο μπχανισμός αυτός, που πρέπει να ήταν ένα βραχύβιο πείραμα, θα πρέπει να χρησιμοποιείτο στον διαυλό (αγώνας δρόμου δύο σταδίων, δηλ. περίπου 370 μέτρων) ή στον δόλιχο (αγώνας δρόμου 12 σταδίων, ή περίπου 2.220 μέτρων), όπου οι δρομείς τερμάτιζαν στο σημείο από το οποίο είχαν ξεκινήσει. Η γραμμή άφεσης για το στάδιον (αγώνας δρόμου ενός σταδίου, ή περίπου 185 μέτρων) θα πρέπει να βρισκόταν στο ανατολικό άκρο του σταδίου, ώστε ο νικητής να τερματίζει βλέποντας τον Ναό του Ποσειδώνος.

Μουσικοί αγώνες

Ενα χαρακτηριστικό του προγράμματος, που δεν υπήρχε στους Ολυμπιακούς ή στα Νέμεα, ήταν οι μουσικοί αγώνες που γίνονταν στο θέατρο.

Σε μια ασυνήθιστα πρώιμη εποχή, τον 5ο αιώνα π.Χ., κατασκευάστηκε θέατρο κοντά στον Ναό του Ποσειδώνος, με σκηνή και χώρο για τους θεατές, ενώ έναν αιώνα αργότερα έγιναν πρόσθετα έργα. Οι μουσικοί αγώνες στα Ισθμια δεν προκαλούν έκπληξη, αν αναλογιστεί κανείς ότι ο διθύραμ-

βος λέγεται ότι εκτελέστηκε για πρώτη φορά στην Κόρινθο (Πίνδαρος, Ο. 13), ενώ είναι γνωστό ότι η ίδια η πόλη είχε ένα από τα αρχαιότερα ελληνικά θέατρα. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους, έχουμε επιγραφές που μνημονεύουν μια ένωση ιθοποιών που αυτοαποκαλούνταν οι περί τον Διόνυσον τεχνίται των Ισθμίων και Νεμέων.

Οταν οι αγώνες τελείωναν, οι άνθρωποι συγκεντρώνονταν για ένα iερό φαγοπότι στο λιβάδι της γιορτής, σε ένα ύψωμα νοτιοδυτικά του ναού. Εκεί υπήρχε ένας αρχαϊκός ταμιευτήρας νερού, με διάμετρο 5 μέτρα και βάθος σχεδόν 30 μέτρα, από όπου έπαιρναν νερό όσοι συγκεντρώνονταν για να συμμετάσχουν στη γιορτή. Οταν, τελικά, εγκαταλείφθηκε τον 5ο αιώνα π.Χ., γέμισε με πλήθος κυπέλλων, αγγείων και άλλων σκευών φαγητού, αλλά και με απομεινάρια τροφών. Ανάμεσα στα θραύσματα των αγγείων, βρίσκουμε κομμάτια από κομψά ζωγραφισμένες,

βαθιές λεκάνες για το πλύσιμο των χειρών πριν από το γεύμα.

Αθλητικές εγκαταστάσεις

Οι αθλητικές εγκαταστάσεις στην Ισθμία, όπως και σε άλλα πανελλήνια iερά, πρέπει να περιλαμβαναν γυμναστήριο και παλαιστρά, για εξάσκηση, και λουτρά για την αναζωγόνηση των αθλητών. Κάτω από ένα ρωμαϊκό λουτρό έχει ανασκαφεί ένα κτήριο που μοιάζει με λουτρικό συγκρότημα και το οποίο περιλαμβάνει μια μεγάλη πισίνα. Οι ευκολίες για τους διακεκριμένους

επισκέπτες, όπως και οι οικίες του λατρευτικού προσωπικού, αλλά και οι ναοί και οι βωμοί που αναφέρονται σε αρχαία κείμενα και επιγραφές, είναι μεταξύ των μνημείων του Ιερού που μένουν να ανακαλυφθούν. Αναθήματα στη Δήμητρα και στην Κόρη (Περσεφόνη), μαρτυρούν τη λατρεία τους κατά τον 4ο αιώνα π.Χ., ενώ κατάλογος των έργων ενός Ρωμαίου ευεργέτη

περιλαμβάνει ναό στη Δήμητρα και στην Κόρη σε μια τοποθεσία που ονομάζεται Ιερή Κοιλάδα (Ιερά Νάπη), όπου είχαν επίσης ανεγερθεί και επισκευαστεί μαυσωλεία του Διόνυσου, της Κόρης, της Αρτεμίς, του Πλούτωνα και της Ευετηρίας.

Στο τέλος των αγώνων, οι νικητές στεφανώνονταν, πιθανότατα στον μακρύ βωμό του Ποσειδώνος. Αρχικά, τα στεφάνια ήταν φτιαγμένα από κλαδιά πεύκου, ενώ αργότερα, στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ., υιοθετήθηκε το αγριοσέλινο ή γριπίλον, ενώ κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους χρησιμοποιούνταν πεύκο και αγριοσέλινο. Και τα δύο φυτά είχαν νεκρική σημασία, υπενθυμίζοντας στους συμμετέχοντες το μικρό παιδί προς τιμήν του οποίου ιδρύθηκαν οι αγώνες. Ο νικητής έφερνε στο σπίτι του το στεφάνι, ως σύμβολο της νίκης του, και το αφιέρωνε στην προστάτιδα θεότητα ή το κρεμόύσε στην είσοδο του σπιτιού του πατέρα του για να το βλέπουν όλοι και να θαυμάζουν τον νικητή. Απολάμβανε τη φήμη της πανελλήνιας νίκης του για το υπόλοιπο της ζωής του, οι απόγονοί του θυμούνταν τη δόξα του και αγωνίζονταν να επαναλάβουν τα επιτεύγματά του. Το αθλητικό ιδεώδες και η δόξα που έδινε η νίκη ποτέ δεν ξεθώριασαν στα χρόνια της αρχαιότητας.

Ηραία τα εν Αργει

Τον ΧΡΗΣΤΟΥ Ι. ΠΙΤΕΡΟΥ

Αρχαιολόγον Δ' ΕΠΚΑ (Ναύπλιο)

Στη Δάφνη και τον Ιάσονα

Αγών τοι χάλκεος
δάμον στρύνει ποτί βουθυσίαν
Ηρας αέθλων τε κρίσιν.
(Πίνδαρος Νεμεόνικος 10,

ΟΙ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΙ αλλά τά τόπους καθιερωτικοί αγώνες της Ελλήνων, δημιούργημα της ελληνικού πνεύματος αλητρικού τρόπου αντίληψης, πάσαν στενά συνδεμένοι με την έντονα φυσικρατική αρχαία θρησκεία αναγεννητικές δυνημεις της φύσης, τα καθοθώματα των Θεών και των Γιγάντων αλλά και τη τρεια των ηρώων, τα κατατά των οποίων ύμνησαν και ναν τραγούδι ο Ομηρος και ποιτές.

Στο Αργος, την εύφορη ρά, τη «φιλτάτη» πόλη των αθλητικοί αγώνες πάταν στη μεταλλεία της μεγάλης θεάς της φύσης, της Ηρας, της οποίας μαζί με του Δια, και στις μυκναϊκές πινακίδες Γραμμικής Β' γραφής της Πύλου της Θήβας. Η λατρεία της προελλήκτης αυτής θεότητας με τα πολλά είναι θετά έχει βαθιές ρίζες στην Αργεία χώρα και αποτελεί την προσωποποίηση των αειφόρων, αναγεννητικών φυσικών δυνάμεων της Πλουτοδότριας φύσης, η οποία κάθε χρόνο με τις ζωογόνες της δυνάμεις σκορπίζει τη θεϊκή ευλογία πάνω στη Μητέρα Γη, με την οργιώδη βλάστηση, την ανθοφορία της Ανοιξης και την καρποφορία με τον πλούσιο αμπτό. Την Ανοιξη, όταν η φύση έβρισκε «τη γλυκιά και την καλή της ώρα» τελούνταν θρησκευτικές τελετουργίες προς τιμήν της μεγάλης Πότνιας (παντοδύναμης) θεάς, κατά τις οποίες ελάμβανε χώρα στην Επιφάνεια της θεότητας, όπως θριαμβευτικά εικονίζεται στο μεγαλύτερο χρυσό, μυκναϊκό δαχτυλίδι της Τίρυνθας, στην Summa Theologica, τα ἅγια των αγίων της μυκναϊκής θρησκείας, όπου εικονίζεται στη θεά της φύσης, καθισμένη σε θρόνο και με το δεξιό ανυψωμένο χέρι κρατάει το ποτήρι της «Θείας Κοινωνίας», ενώ προσέρχονται σε πομπή τα ιερά της παντοδύναμης ζώα, σύμβολα των φυσικών δυνάμεων, ανθρωποειδείς λεοντοδαιμόνες που βαστάζουν τις τελετουργικές πρόχους προσφορών (χάλκινα αγγεία-κανάτες) έτοιμοι να προσφέρουν τη «Θεία Ευχαριστία» στη

◀ Χάλκινη Υδρία, 470-460 π.Χ., έπαθλο οπούς αγώνες των Ηραίων του Αργούς (Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης).

◀ Χάλκινος ενεπίγραφος τρίποδας. Έπαθλο από τα Ηραία του Αργούς, που προφανώς κέρδισαν βασιλείς της Μακεδονίας, 430-420 π.Χ. Βρέθηκε στον τάφο των Φιλίππων Β' (φωτ.: Μανόλης Ανδρόνικος, «Βεργίνα, οι βασιλικοί τάφοι», «Εκδοική Αθηνών», Αθήνα 1984).

εγάλη πότνια θεά της φύσης. Σύμφωνα με την παράδοση ο Ινάχος και οι υνδικαστές του Κηφισσός και Αστείων αποφάσισαν η χώρα να αντίκει την Ηρα και όχι στον Ποσειδώνα, και «Ζεύξιδια και Ζυγιά» Ηρα δίδαξε τους ατοίκους του Αργούς πώς να ζεύξουν αι τερά της ζώα, τις λευκές αγελάδες, αι να μάθουν να καλλιεργούν τη γη, ια να ανθοφορεί και να καρπίζει το σιτάρι, και για τον λόγο αυτό λατρευόταν την άνοιξη στο Αργος κυρίως ως Ηρα Ανθεία, με τελετουργικούς χορούς γυναικών που κρατούσαν κλαδιά στα χέρια.

Στο Ηράιο του Αργούς

Ως σύζυγος του Δια στην κορυφή της πυραμίδας του Δωδεκαθέου η Ηρα εκπροσωπούσε και προστάτευε τη θεϊκή και ανθρώπινη τάξη, προστάτρια του γάμου και της οικογένειας, κρατούσε σταθερά «τας κλείδας του γάμου» και πάταν αυστηρή, αμειλικτή τιμωρός στους επιόρκους, όπως συνέβη με την ιερεία της Ιώ, που συνευρέθηκε με τον Δια, την οποία καταδίωξε μέχρι τέλους και τη μεταμόρφωσε σε δαμάλα. Άλλα η Ηρα είχε λάβει μέρος στη Γιγαντομαχία και πάταν και πολεμική θεά. Στο ιερό της πάταν αφιερωμένο το ακαταμάχητο όπλο, πιεστή ασπίδα του Δαναού, μετά τον θάνατο του οποίου ο Λυγκεύς την έδωσε στο γιο του και βασιλιά του Αργούς Αβαντά, ο οποίος με το ιερό αυτό όπλο, το παλλάδιο της Ηρας, πάταν απτήπτος, ενώ σύμφωνα με τον μύθο οι γιοι του Αβαντά Προίτος και Ακρίσιος πολέμησαν μεταξύ τους για πρώτη φορά με ξύλινες ασπίδες.

Η ασπίδα, το ιερό σύμβολο, παλλά-

διο της Ήρας, δινόταν ως ἑπαθλο, ανάμεσα σε άλλα βραβεία, στους νικητές των αγώνων, που ελάμβαναν χώρα στο Ηραίο του Αργούς, το μεγαλύτερο θρησκευτικό κέντρο της Αργολίδας των ιστορικών χρόνων, που αναπτύχθηκε όταν οι Αργείοι κυριάρχησαν δυναμικά επί των άλλων πόλεων και κωμών της Αργολίδας και γύρω από το ιερό, στο οποίο μεταφέρθηκε και το πανάρχαιο ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) της Ήρας από την Τίρυνθα, δημιουργησαν μια θρησκευτική και πολιτική αμφικτιονία καθοριστική σημασίας για την πολιτική ενοποίηση της Αργείας χώρας. Το ιερό εγκαθιδρύθηκε στο μέσον και στα βόρεια του αργολικού πεδίου, στην ευρύτερη περιοχή των Μυκηνών, στην πανάρχαια Πρόσυμνα, πάνω σε ήρεμο λόφο, σε παλαιό χώρο λατρείας και κάτω από το βουνό της Εύβοιας (=βουνό με τις όμορφες αγελάδες, τα ιερά ζώα της Ήρας) από όπου ο προσκυνητής και επισκέπτης βιώνει τη θεϊκή γαλάνη του απαράμιλλου κάλλους φυσικού τοπίου που περιστοιχίζεται κυκλικά από τις θεϊκές κορυφογραμμές των βουνών και απλώνεται ήρεμα γύρω από το μητρικό της Αργολίδας κόλπο.

Στον μοναδικό αυτόν ιερό χώρο με τα πρωτοφανή αρχιτεκτονήματα της αρχαϊκής και της κλασικής εποχής, που απέχει σαράντα πέντε στάδια, οκτώ χιλιόμετρα, βορειοανατολικά από το Αργος, ελάμβαναν χώρα θρησκευτικές τελετουργίες της μεγάλης θεάς του Αργούς, της Ήρας και αγώνες με πανελλήνια ακτινοβολία, οι οποίοι στη διαχρονική τους εξέλιξη ονομάζονταν *Ηραία, Εκατόμβαια* και *η εξ Αργούς ασπίς*. Οι αγώνες αυτοί συνδέονταν επίσης με την ηρωική λατρεία των ένδοξων πρώων του Αργούς που έλαβαν πρωταρχικά μέρος στον Τρωικό πόλεμο και τα κατορθώματά τους εξυμνούν τα ομηρικά ἐπι, αλλά και των αριστοκρατικών γενών, όπως σαφώς προκύπτει από τον μεγάλο, ταφικό, πιθοειδή αμφορέα της ύστερης γεωμετρικής εποχής που απεικονίζει παράσταση πάλης, προφανώς σε επιτάφιους αγώνες.

Η ιερή πομπή

Στην εορτή της Ήρας, η ιερή πομπή ξεκινούσε από το Αργος. Προπορεύονταν οι νέοι που βρίσκονταν στην ακμή της ήβης με την ιερή χάλκινη ἡ χρυσήν ασπίδα, το ιερό σύμβολο, παλλάδιο της θεάς, που την είχαν κατεβάσει (καθαιρέσει) από τον ιερό οχυρό τόπο της Λάρισας του Αργούς, που έφερε και το όνομα Ασπίδα. Την ασπίδα κρατούσε ο πιο άξιος από τους νέους και ήταν μεγάλη τιμητική διάκριση μεταξύ των νέων η θρησκευτική αυτή επιλογή. Από τη διαδικασία αυτή προέρχεται η αρχαία αργείτικη παροιμία: «Ἄξιος ει της ασπίδος» (=είσαι άξιος να σπάσεις την ασπίδα, δηλ. είσαι ο πρώτος!). Στη συνέχεια ακολουθούσε η ιέρεια της Ήρας πάνω στο άρμα που το έσυραν δύο λευκές αγελάδες, τα ιερά ζώα της Ήρας, τα εκατό βόδια για την πάνδημη θυσία, οι αρχές της πόλης και το πλήθος των προσκυνητών που συμμετείχε σε κοινό συμπόσιο, (τη δημόσια θοίνη) μετά τη θυσία.

► Επιτύμβια οιήλη των Κορίνθιον Λεύκιον Κορνήλιον, που νίκησε στους αγώνες των Ηραίων του 2ο αι. μ.Χ. δύο φορές (Μονοείο Ιοθυίας).

Η ιερή αυτή πομπή είχε συνδεθεί στη μνήμη της ανθρωπότητας με τον άτυπο θεϊκό άθλο – προσφορά στην Ήρα των δύο παλληκαριών – αθλητών της ιέρειας Κυδίππης, οι οποίοι επειδή οι αγελάδες κατά την εορτή της Ήρας καθυστερούσαν, υποδύθηκαν τα ιερά ζώα της Θεάς, ζεύτηκαν το άρμα και οι δύο «αεθλοφόροι» έσυραν το άρμα με την ιέρεια μπρέρα τους σαράντα πέντε στάδια, οκτώ χιλιόμετρα, ως το Ηραίο. Μετά τον ιερό αυτό άθλο, όταν κοιμήθηκαν, δεν ξύπνησαν, πέρασαν στην απέναντι όχθη της αθανασίας, δινοντας ένα μάθημα για την ανθρώ-

πιν ευτυχία σ' όλη την ανθρωπότητα, σύμφωνα με τον ηρωικό τρόπο αντίληψης των Ελλήνων, όπως τον διέσωσε ο Ηρόδοτος (1,31) μέσα από τον ανεκτίμητο διάλογο περί ευτυχίας του Σόλωνα με τον βασιλιά Κροίσο. Οι Αργείοι τίμησαν τα δύο ηρωικά παλληκάρια με αγάλματα στους Δελφούς και ανάγλυφη παράσταση, απεικόνιση του άθλου με το άρμα στην Αγορά του Αργούς.

Τα Ηραία τελούνταν ήδη από τη γεωμετρική-αρχαϊκή εποχή, ήταν αρχικά τριετηρική εορτή και στη συνέχεια πεντετηρική (κάθε πενταετία) και εορ-

τάζονταν στο τέλος Ιουνίου – αρχές Ιουλίου. Την παλιότερη γραπτή μαρτυρία για τους αγώνες αποτελεί το επιτύμβιο επίγραμμα του τέλους δου – αρχές 5ου π.Χ. αι. του «αεθλοφόρου» (h)Υσεμάτα, οποίος έπεσε στη μάχη (εν πολέμῳ ήβαν ολέσαντα) και έλαβε την ύψιστη τιμή να ταφεί δίπλα στον ιππόδρομο (πέλας ιπποδρόμιο).

Οι αγώνες

Στα Ηραία ετελούντο αγώνες δρόμου, σταδίου, οπλίτη, δόλιχου, το πένταθλο (δρόμος, άλμα, ακόντιο, δίσκος και πά-

◀ Λεπιομέρεια της βαλβίδας του δρόμου (Αρχαίο Στάδιο) στην Αγορά των Αργον. Ήταν το σημείο εκκίνησης των δρομέων.

λη), μουσικοί και δραματικοί αγώνες, αρματοδρομίες και ιππικοί αγώνες. Οι αθλητές ελάμβαναν ως βραβείο στεφάνια μυρτιάς και χάλκινα έπαθλα (βραβεία) ασπίδες, τρίποδες, λέβητες και υδρίες. Από τα χάλκινα βραβεία τα Ηραία ονομάζονταν ποιητικά και «χάλκεος αγών».

Τα παλιότερα χάλκινα έπαθλα, που έχουν σωθεί ως κτερίσματα τάφων των αθλητών ή των απογόνων τους, χρονολογούνται στα 470–430 π.Χ. και φέρουν την επιγραφή: «Παρ(η)Ηρας (εμι των) αέθλων», όπως οι χάλκινες υδρίες στα Μουσεία της Νέας Υόρκης, της Αγκυρας και της Κοπεγχάγης, ο λέβητας από τάφο της Αθήνας στο Βρετανικό Μουσείο και ο μοναδικός ακέραιος, χάλκινος τρίποδας που βρέθηκε από τον Μανόλη Ανδρόνικο στο τάφο του Φιλίππου του Β' στη Βεργίνα (δηλ. τις αρχαίες Αιγές, την πρωτεύουσα της Μακεδονίας, το όνομα της οποίας κατά ανεξήγητο(!) τρόπο έχει (θαφτεί) εξαφανιστεί από τον σύγχρονο χάρτη της πατρίδας μας) και χρονολογείται στο β' μισό του 5ου π.Χ. αι. Ο ενεπιγραφος αυτός τρίποδας – έπαθλο (τραντακτή απόδειξη της αυτονόμητης ελληνικότητας των Μακεδόνων) αποτελεί προγονικό βραβείο της βασιλικής οικογένειας των Μακεδόνων που καταγόταν από το Αργος, το βασιλικό γένος των Τημενιδών, και έλαβε προφανώς μέρος στους αγώνες των Ηραίων του Αργους, όπως και στους Ολυμπιακούς Αγώνες, προφανώς στα χρόνια του βασιλιά Περδίκκα του Β' (454–413 π.Χ.). Το έπαθλο – κειμήλιο αυτό εκατό χρόνια περίπου αργότερα τοποθετήθηκε ως τιμητικό κτέρισμα στον ασύλητο βασιλικό τάφο των Αιγών

(Βεργίνας) που αποδίδεται στον Φίλιππο το Β'. Δυστυχώς οι αρχαιολογικές συγκυρίες δεν μας έχουν χαρίσει ακόμη το κατ' εξοχήν έπαθλο των Ηραίων

κό χαλκό που έστειλε για τα χάλκινα βραβεία των Ηραίων του Αργους. Τα Ηραία του Αργους στον 4ο – 3ο αιώνα ονομάζονται Εκατόμβοια από τη θυ-

επικής παράδοσης, πανελλήνια ακτινοβολία. Ο Δημήτριος ο Πολιορκητής στα 303 π.Χ. κήρυξε τους αγώνες στα Ηραία, ενώ οι Ατταλίδες της Περγάμου νίκησαν πολλές φορές σε αρματοδρομίες. Από τα μέσα περίπου του 3ου αι. π.Χ. τα Ηραία εορτάζοντο στο Αργος μαζί με τα Νέμεα (την τέλεση των οποίων οι Αργείοι είχαν μεταφέρει στο Αργος) και ονομάζοντο: «Ηραία τα εν Αργεί». Στα Ηραία τα εν Αργεί και τα Νέμεα συμμετείχε στα 209 π.Χ. ο βασιλιάς της Μακεδονίας Φίλιππος ο Ε' με δύο αγωνίσματα. Οι αγώνες των Ηραίων και Νέμεων στο Αργος ετελούντο τους μήνες Ιούνιο – Ιούλιο στο στάδιο που αναφέρει ο Παυσανίας, τη θέση του οποίου ταυτίσαμε ΒΔ του Προφίτη Ηλία (λόφου της Δειράδος). (Σήμερα δυστυχώς κατά μήκος της βόρειας πλευράς του σταδίου που έτρεχαν οι αθλητές διέρχονται πάνω σε ασφαλτόδρομο τα τροχοφόρα! «Αιδώς Αργείοι!»). Ενας ακόμη δρόμος (=στίβος αρχαίου σταδίου) του 1ου αι. π.Χ. έχει βρεθεί στην αγορά του Αργους, όπου εγγυόταντο οι νέοι του Αργους και οι αθλητές.

Από τον 1ο αι. μ.Χ. και εξής τα Ηραία του Αργους αναφέρονται ως: «Η εξ Αργους ασπίδα» από τη χάλκινη ασπίδα – έπαθλο των νικητών που είχε ιδιαίτερα θρησκευτικό ιερό νόμα για το Αργος, στην ακρόπολη του οποίου (στη Λάρισα) υπήρχε ιερός οχυρός χώρος με το όνομα Ασπίδα. Από την έρευνα λανθασμένα έχει συσχετισθεί στο παρελθόν αλλά και στο παρόν το καθιερωμένο αγώνισμα του εφίππου ακοντισμού της ασπίδας των Παναθηναϊών με τους αγώνες στα Ηραία του Αργους, την εξ Αργους ασπίδα.

▲ Σιεφάνια ελιάς και αγριοσέλινον σε τιμά βάσης που έφερε άγαλμα αθλητή, δρομέα, ο οποίος γίνεται στην Ολυμπία, στα Ηραία και σε άλλους αγώνες, 3ος αι. π.Χ. Το όνομά του δεν διασώθηκε (Μονοείο Αργους).

του Αργους, μια χάλκινη ασπίδα, ενώ εικονίζεται σε παραστάσεις μνημείων.

Ο αργείτικης καταγωγής βασιλιάς της Σαλαμίνας της Κύπρου Νικοκρέων (322–310 π.Χ.) τιμήθηκε με χάλκινο ανδριάντα στο Αργος για τον κυρια-

σία των εκατό βοδιών για την πάνδημη συμμετοχή των προσκυνητών στις εορτές της Ηρας. Παρά το ότι τα Ηραία του Αργους δεν ήταν καθιερωμένα επίσημα ως πανελλήνιοι αγώνες είχαν λόγω της μυθικής, πρωικής και

▲ Το μεγάλο χρυσό δακτυλίδι της Τίρυνθας (16ος-15ος αι. π.Χ.). Η θεά της φίσης, καθιστή σε θρόνο, κρατάει το ποτήριο της «θείας κοινωνίας». Οι λεοντοδαίμονες σε πομπή κρατούν πρόχον, τελειωργικά αγγεία προοφορών.

Ονόματα πρωταθλητών

Πολλοί σπουδαίοι αθλητές στους πανελλήνιους αγώνες, από την πειρατική Ελλάδα και τη Μικρά Ασία, συμμετείχαν και στα Ηραία του Αργούς, όπως ο Ολυμπιονίκης πυγμάχος Διαγόρας ο Ρόδιος τον οποίο γνώρισε «ο εν Αργει καλκός». Ο Πίνδαρος με τους επινίκους ύμνους έκανε αθάνατες τις νίκες των αθλητών, ενώ οι μεγάλοι γλύπτες και καλοκαλάστες με πρώτο τον αργείο Πολύκλειτο με τον Δορυφόρο, αποθέωσαν το κάλλος του αθλητικού σώματος. Εδώ θεωρούμε απαραίτητο να αναφέρουμε τους Αργείους αθλητές που νίκησαν στα Ηραία και διασώθηκαν τα ονόματά τους:

- Ο παλαιστής Θεαίος Αργείος, που νίκησε και στα Νέμεα και στο Πίνδαρο του έγραψε επίνικο (Νεμέονικος X).
- Ο παλαιστής Πρατέας Αισχύλου (4ος αι. π.Χ.) που νίκησε σε πολλούς αγώνες και στα Ηραία, του οποίου είχε στηθεί κάλκινο άγαλμα στο Αργος.
- Ο παλαιστής Αισχύλος Πρατέα, γιος του προπούομενου.

• Evas άλλος δρομέας αργείος, ολυμπιονίκης και πολυνίκης σε πλήθος αγώνων, νίκησε στα Ηραία δύο φορές στον διαυλό και δύο στον οπλίτη δρόμο αλλά το όνομα του μας είναι άγνωστο (τέλος 3ου αι. π.Χ.). Δυστυχώς ένα πλήθος ξακουστών αθλητών το αφάνισε ο χρόνος αλλά ο αγώνας τους είναι παράδειγμα προς μίμηση και παρακαθήκη για τους μεταγενέστερους.

Εδώ κρίνουμε απαραίτητο να ανα-

φέρουμε επίσης και τρεις ξακουσμένους Αργείους δρομείς:

- Ο σταδιοδρόμος Λάδας ξακουστός για τη μεγάλη του ταχύτητα στον οποίο οι Αργείοι είχαν στήσει τον χάλκινο ανδριάντα στον ναό του Λυκείου Απόλλωνα.
- Το δολικοδρόμο Αγέα, ο οποίος στην 113η Ολυμπία στην Αργείο, το 328 π.Χ. αφού νίκησε στην Ολυμπία στον δόλιχο (αγώνα δρόμου αντοχής) αυθημερόν διέτρεξε τη μεγάλη απόσταση από Ολυμπία στο Αργος (140 χιλιόμετρα περίπου) και ανήγγειλε τον ίδιος τη νίκη του.
- Ο δολικοδρόμος Δρύμος τον 4ο π.Χ. αιώνα διέτρεξε αυθημερόν την απόσταση από την Ολυμπία ως το ιερό του Ασκληπιού της Επιδαύρου όπου ανήγγειλε την έναρξη των Ολυμπιακών Αγώνων.

Ακόμη παρούσα

Οι Αργείοι πιστοί στους πανάρχαιους θρησκευτικούς και πολιτικούς θεσμούς της πατρίδας τους συνέχισαν τους αγώνες ως τον ύστερο 4ο μ.Χ. αι-

ώνα και σύμφωνα με επιστολή που αποδίδεται στον Ιουλιανό, την ανεξιθρησκία του οποίου πολέμησαν με πάθος οι εκπρόσωποι της νέας θρησκείας, οι Αργείοι απολλάγοσαν από συνεισφορά για την τέλεση των Ισθμίων διότι «οι Αργείοι την των Νεμέων συγκροτούσιν πανήγυριν». Με την κατάργηση των Ολυμπιακών και λοιπών αγώνων από τον Θεοδόσιο τον Α' το 393 μ.Χ., οι πανηγύρεις στις θρησκευτικές εορτές στη βυζαντινή και μεταβυζαντινή εποχή συνεχίζονταν με τον αρχαίο λατρευτικό τρόπο με χορούς και τραγούδια αλλά και αγωνίσματα, όπως στην εορτή του Αϊ Γιώργη και στα κλεφτικά λημέρια, παρά τις απαγορεύσεις και τους εξορκισμούς των εκπροσώπων της νέας θρησκείας, κατά των πιστών και κατά της «ειδωλολατρίας», με αποτέλεσμα το εθνικό μας όνομα Ελλην στη βυζαντινή εποχή να κάσσει το νόμα του και να σημαίνει ειδωλολατρισμός, δεν έφεραν αποτέλεσμα.

Επειτά από χίλια χρόνια περίπου ο φιλόσοφος του Μυστρά, ο σοφός Πλάτων ο Γεμιστός αποκατέσπει το όνο-

μά μας, την ταυτόπτη μας διακηρύσσοντας ότι: «Ελληνες εσμέν το γένος». Ο τρόπος λατρείας στη θεότητα δεν επιβάλλεται άνωθεν με δογματικές επιτάγές, αλλά από την ιδιοσυγκρασία και τη θρησκευτική ευαισθησία του κάθε λαού που διαμορφώνεται αβίαστα μέσα στο φυσικό περιβάλλον που κινείται και αναπνέει. Και σήμερα στην Αγία Παρασκευή της Μυτιλήνης και στην εορτή της Παναγίας τον δεκαπενταύγουστο στην Ιμβρο και αλλού, οι Ελληνες θυσιάζουν τον ταύρο για την κοινή συμμετοχή των ποτών στην εορτή, όπως γινόταν από τα αρχαία χρόνια στην εορτή της Ήρας και ακολουθούν τραγούδια και χοροί. Κανένας εκπρόσωπος της εκκλησίας φυσικά δεν τολμάει σήμερα να καταδικάσει τον πανάρχαιο αυτό τρόπο λατρείας και έθιμο ως ειδωλολατρία. Σήμερα στον κάμπο της Αργολίδας το ιερό της Ήρας το διάδεχθηκαν οι πολυάριθμοι ναοί της Παναγίας και τα πανηγύρια συνεχίζονται ως αδιάσπαστη συνέχεια των αρχαίων εορτών και πανηγύρεων, με το ίδιο μάλιστα όνομα με χορούς και τραγούδια.

Είναι άκρως συγκινητικό ότι και σήμερα ακόμη η μεγάλη θεά του Αργούς, η Ήρα, που κρατούσε τα κλειδιά του γάμου, κατά τις τελετές του γάμου είναι παρούσα. Λίγο πριν την τελετή πιπτέρα του γαμπρού, σύμφωνα με το έθιμο βάζει στην τούπη του γαμπρού ένα κλειδί (!) ενώ από το στενό περιβάλλον του ζευγαριού την ώρα της τελετής κλειδώνουν με κλειδιά μια κλειδαριά, για να μην διαλυθεί ο γάμος.

◀ **Μαρμάρινο άγαλμα διοκοβόλον. Ρωμαϊκό αντίγραφο από το χάλκινο πρωτότυπο του 400 π.Χ., Μονοεία Βατικανού** (φωτ.: E. Σπαθάρη, «Το Ολυμπιακό Πνεύμα» εκδ. «Αδάμ», Αθήνα 2000).

Τελικά όσες πόρτες και να έκλεισε ο χριστιανισμός στην αρχαία θρησκεία αυτή μπήκε από το παράθυρο (!) με αποθέωση τη μαγευτική τελετή του Επιταφίου της Μεγάλης Παρασκευής, διότι η αρχαία θρησκεία εκπροσωπούσε τις φυσικές δυνάμεις που είναι πάντοτε παρούσες. Ο αρχαίος τρόπος λατρείας της θεότητας, με χορούς, τραγούδια, και αγώνες κατά περίπτωση, αποτελεί τρανή απόδειξη του ελληνικού τρόπου αντίληψης για τη ζωή, με βασικές αξίες, την ελευθερία (θρησκευτική και πολιτική), τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη, τους αγώνες με την ευγενή άμιλλα των αθλητών μακριά από τη σύγχρονη διαστρεβλωμένη αντίληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του πρωταθλητισμού και των αναβολικών.

Βιβλιογραφία:

P. Amandry «Sur les Concours Argiens» B.C.H. Suppenptum, VI, 1980.

X. Πιτερός, «Το Αρχαίο Στάδιο των Αργονών», Πρακτ. Β' Τοπ. Συν. Αργολικών Σπουδών 1981.

► **Ο Δορνφόρος των Πολύκλειτων παριοτάνει των ολοκληρωμένο και τέλειο τύπο των αθλητών, γι' αυτό και ονομάστηκε «Κανών».** Ρωμαϊκό αντίγραφο, 440 π.Χ. (Νάπολη, Αρχαιολογικό Μουσείο).

▲ Το αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου, φημισμένο για την ακονοτική του, φιλοξενούσε τις δραματικούς αγώνες των Ασκληπείων (φωτ.: «Ιανος»).

Ασκληπεία Επιδαύρου

Τον Χρήστο Ι. Πίτερο

Αρχαιολόγον Δ' ΕΠΙΚΑ (Ναύπλιο)

ΣΤΗΝ ΙΕΡΗ και πετρώδη Επίδαυρο βρίσκεται το ιερό του Ασκληπιού, χώρος λατρείας του ήρωα –ιατρού, θεραπευτή και σωτήρα, επίκοου και αλεξίπονου, που ανακούφιζε τους ανθρώπους από τον πόνο. Εικονίζεται στα αγάλματα όρθιος ή καθιστός, με ιμάτιο, να στηρίζεται στη δεξιά πλευρά με τη ράβδο (παλιό όπλο της θεότητας) γύρω από την οποία τυλίγεται το ιερό του σύμβολο, το φίδι, που είναι καθιερωμένο πλέον σύμβολο της ιατρικής. Η αρχική κοιτίδα της

λατρείας του Ασκληπιού ξεκίνησε από την αρχαία Τρίκκη (Τρίκαλα) της Θεσσαλίας και είναι πολύ παλιά, ενώ οι δύο γιοι του, οι θεραπευτές γιατροί Μαχάων και Ποδαλείριος λέγεται ότι είχαν ακολουθήσει τους Ελληνες στον Τρωϊκό πόλεμο.

Από την αρχαϊκή εποχή, η λατρεία του Ασκληπιού διαδόθηκε ευρύτατα στον αρχαιοελληνικό κόσμο και στην Επίδαυρο, όπου αρχικά λατρεύτηκε στο ιερό του πατέρα του, Απόλλωνα Μαλεάτα, στον λόφο του Κυνόρτιου όρους, ανατολικά του γνωστού σ' εμάς σήμερα ιερού του Ασκληπιού. Από την ύστερη αρχαϊκή – πρώιμη κλασική εποχή, η λατρεία του Ασκληπιού ξαπλώθηκε στην ευρύχωρη κοιλάδα,

που περιβάλλεται από τις θεϊκές βουνοκορφές, του Κυνόρτιου, του Κόρυφου, του Τίτθιου όρους (θεόκαυστα), χώρου ανατροφής του, ενώ στο βάθος ξεπροβάλλει αγέρωχη η θεϊκή πανύψηλη κορυφή του Αραχναίου, όπου υπήρχε βωμός του Υέτιου Δία (θεού της βροχής) και της Ήρας. Η αλματώδης εξάπλωση της λατρείας του ήρωα–θεραπευτή ιατρού με το μειλιχιό πρόσωπο, συνέβαλε στο να συρρέουν στο ιερό του πλήθη για να θεραπευτούν, με αποτέλεσμα – σύμφωνα με μυθολογική παράδοση – να τον κεραυνοβολήσει ο Δίας και να τον σκοτώσει, διότι ανέτρεψε την καθιερωμένη ανθρώπινη τάξη. Αυτό είχε ως φυσικό αποτέλεσμα τον 4ο π.Χ. αι., ο

ήρωας Ασκληπιός να λατρεύεται πλέον ως θεός, μαζί με την Ύγεια, την Ηπόνη, τον Μαχάονα, την Πανάκεια και τον Τελέσφορο.

Η οικονομική ευρωστία του ιερού από τις προσφορές του πλήθους των προσκυνητών, συνέβαλε επίσης στην πλήρη αναμόρφωση του ιερού, στη βάση την ίδια μεγάλου οικοδομικού προγράμματος με σπουδαία μνημεία, τον ναό του Ασκληπιού με το χρυσελεφάντινο άγαλμα που εικονίζεται στα νομίσματα της Επιδαύρου, τον ναό της Αρτεμης. Μεταξύ τους υπήρχε το Αβατον, όπου γίνονταν οι εγκοιμήσεις των ασθενών, το καταγώγιο (ο μεγαλύτερος ξενώνας του αρχαίου κόσμου) και ο Θόλος ή Θυμέλη, το σημαντικότερο

► Το αρχαίο στάδιο της Επιδαύρου, κατασκευασμένο από «γης χώμα», όπως αναφέρει ο Παυσανίας, είναι έργο των αρχών των 4ου αι. π.Χ. και διατηρείται σε καλή κατάσταση (φωτ.: K. Voutsas).

μαρμάρινο κυκλικό κτίριο της αρχαιότητας όπου τελούσαν τη χθόνια λατρεία. Εκεί βρισκόταν και ο τάφος του πόρων Ασκληπιού καθώς και το μοναδικό αρχαίο θέατρο της Επιδαύρου, έργα του Αργείου αρχιτέκτονα Πολύκλειτου του νεότερου, το αρχαίο στάδιο, το γυμνάσιο, τα λουτρά, οι στοές και άλλα σπουδαϊκά κτίρια και λατρείες. (Η Θόλος έχει μερικώς αναστηλωθεί στο Μουσείο της Επιδαύρου μαζί με άλλα αρχαία κτίρια από τον Π. Καββαδία, η οποία, όμως, διαλύθηκε στο μεγαλύτερο τμήμα της και έπειτα από γνωμόδοτη του ΚΑΣ πριν από μια δεκαετία, η οποία δεν είναι πλέον επισκέψιμη).

Ο iερός αυτός χώρος σύμφωνα με τις επιγραφές ονομαζόταν «Ιερόν του Απόλλωνα Μαλεάτου και του Ασκληπιού», «άλσος», συνήθως, «Ιερόν Ασκληπιού» και «Ιερόν», αυτό το οποίο μέχρι πρόσφατα ονομαζόταν με τη συνεχή προφορική παράδοση από τους κατοίκους της περιοχής ως «Γερό» (=Ιερό), αλλά ποτέ δεν ονομαζόταν Ασκληπειό. Ο Ασκληπιός στο μεγάλο αυτό iερό συλλατρεύοταν με τον Απόλλωνα Μαλεάτα. Το iερό αυτό ήταν η Μητρόπολη από την οποία ιδρύθηκαν όλα τα ασκληπιεία του αρχαίου κόσμου, με την καθιερώμένη μεταφορά του iερού φιδιού, τα οποία υπολογίζονται περισσότερα από εκατόν πενήντα, μεταξύ των οποίων των Αθηνών, της Περγάμου, της Ρώμης κ.λπ.

Οι αγώνες που τελούνταν στο iερό του Ακληπιού ήδη από τις αρχές του 5ου π.Χ. αι., ονομάζονταν Ασκληπιεία

και σχετιζόταν προφανώς με την πρωΐκή λατρεία του Ασκληπιού. Τα Ασκληπιεία εορτάζονταν κάθε τέσσερα χρόνια, εννέα ημέρες μετά τα Ιούθια, την περίοδο του θέρους (Ιούνιο- Ιούλιο). Στη ρωμαϊκή εποχή ονομάζονταν μεγάλα Ασκληπιεία για λόγους διάκρισης από άλλη ετήσια εορτή, τα Απολλώνεια, που είχε καθιερωθεί κατά την ίδια εποχή.

Αψευδή μάρτυρα των αγώνων του 5ου π.Χ. αι., αποτελεί το χάλκινο αγαλματίδιο νέου αθλητή- νικητή, προφανώς στους αγώνες των ασκληπιείων από το γειτονικό Λιγουριό, στο Μουσείο του Βερολίνου, που χρονολογείται στα 450 π.Χ. και αποτελεί χαρακτηριστικό δείγμα της πρωτοπόρας αργειακής, πολυυκλείτειας πλαστικής. Το αγαλματίδιο απεικονίζει νέο αθλητή που πατάει στέρεα στο έδαφος με κινούμενο σώμα. Με το αριστερό χέρι ο αθλητής κρατάει τη σφαίρα με την οποίαν οι νέοι, όπως και στην εποχή μας, έπαιζαν διάφορα παιχνίδια και αγωνίζονταν σε αθλήματα, ενώ με το δεξιό χέρι κρατούσε την καμπύλη ράβδο στο άκρο (κέρας) με την οποία παιζόταν και ένα παιχνίδι- άθλημα ανάλογο με το σημερινό χόκεϊ. Άλλα π τέλεση των αγώνων, ραψωδιών και μουσικής κατά τον 5ο π.Χ. αι., πιστοποιείται και από τον διάλογο του Πλάτωνα, «Ιων» που γράφτηκε στις αρχές του 4ου π.Χ. αι., όπου ο Σωκράτης συνομιλεί με τον Αθηναίο ραψωδό Ιωνα που έχει επιστρέψει από τα Ασκληπιεία της

Επιδαύρου και είχε πάρει το πρώτο βραβείο.

Στα Ασκληπιεία ετελούντο γυμνικοί αγώνες δρόμου, στάδιο, δίαιυλος, ιππικούς (δρόμος τεσσάρων σταδίων), οπλίτης δρόμος, αλλά και άλμα, δίσκος, ακόντιο, πυγμή και παγκράτιο. Επίσης, ιππικοί αγώνες, αρματοδρομίες και τέλος μουσικοί, ωδικοί και δραματικοί αγώνες.

Η εορτή άρχιζε με πομπή που ξεκινούσε από την πόλη της Επιδαύρου, που την αποτελούσαν οι εκλεγμένοι πολίτες κατά φυλές, στεφανωμένοι με στεφάνια ελιάς προς τιμήν του Απόλλωνα και στεφάνια ελιάς προς τιμήν του Ασκληπιού, οι άρχοντες, οι iερείς, οι θεωροί απεσταλμένοι από διάφορες πόλεις του αρχαίου κόσμου. Μόλις έφταναν στο iερό του Ασκληπιού τελείτο η θυσία στον Ασκληπιό και τον Απόλλωνα, και ακολουθούσε το συμπόσιο, η συμμετοχή των πιστών στην εορτή. Την επομένην άρχιζαν οι αγώνες.

Το στάδιο που κατασκευάστηκε ήδη από τις αρχές του 4ου αι., μέσα σε κοίτη χειμάρρου μήκους 181, 18 μ., ήταν κατασκευασμένο από «γης χώμα» όπως αναφέρει ο Παυσανίας, διατηρείται σε καλή κατάσταση και είχε ίδιο μήκος με το νεότερο στάδιο της Ιούθιας. Κατά την ελληνιστική εποχή κατασκευάστηκαν στο στάδιο και λίθινα ενεπίγραφα έδρανα που φέρουν επιγραφές των δωρητών. Στο μέσον της βόρειας πλευράς υπάρχει υπόγεια κτιστή καμαρωτή διοδος η «Κρύπτη», για την είσοδο των αθλητών, του αγωνοθέτη, των Ελλανοδικών, των κηρύκων και των Αρχών της πόλης. Πριν από την κατασκευή του σταδίου αυτού, τον 5ο αι. π.Χ. οι αγώνες φαίνεται

▲ Χάλκινο αγαλματίδιο αθλητή-νικητή που κρατάει τη σφαίρα, από το Λιγουριό, 450 π.Χ. (Μουσείο Βερολίνου).

▲ Ανάγλυφο καθιστού Ασκληπιού σε χειρονομία ενλογίας, από το Ιερό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο, 4ος αι. π.Χ. (Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

ότι γίνονταν από μιαν άλλη θέση, χωρίς πλήρη διαμόρφωση.

Στην ανατολική πλευρά του Σταδίου, εκτός από τη λίθινη αφετηρία, τη βαλβίδα, σώζονται αποσπασματικά και πέντε ιωνικοί ημικίονες ελληνιστικής εποχής, από τον μπχανισμό της ταυτόχρονης εκκίνησης των αθλητών, της ύστημας, που μελέτησε διεξοδικά και αποκατέστησε σε πρόσφατη μελέτη ο καθηγητής Πάνος Βαλαβάνης. Σύμφωνα με την επιγραφή, ο εργολάβος (εργώνας) Φίλων ο Κορινθίος είχε αναλάβει κατά την ελληνιστική εποχή την κατασκευή της ύστημας του σταδίου, αλλά λόγω μη τήρησης των συμφωνηθέντων καταδικάστηκε από τον αγωνοθέτη Τρίτυλο και τους Ελλανοδίκες σε πεντακόσιες αλεξανδρινές δραχμές.

Αθλητές και... πρόστιμα

Οι ιππικοί αγώνες και οι αρματοδρομίες ετελούντο στον ιππόδρομο, όπως

προκύπτει από επιγραφή των αρχών του 4ου π.Χ. αι., δυστυχώς καμένη στήμερα, με την αναγραφή: «Ορος Ιπποδρόμου». Ο ιππόδρομος, χωρίς ιδιαίτερες διαμορφώσεις, βρισκόταν στα ΝΔ του ιερού, το πιθανότερο κατά μήκος της κοίτης του κειμάρρου. Ο Πίνδαρος στους επινίκιους αναφέρεται σε αθλητές που νίκησαν σε πανελλήνιους αγώνες και στην Επίδαυρο, όπως ο Παγκρατιστής Κλέανδρος Αιγινίτης, που νίκησε σε νεαρή ηλικία «Ἐν Επίδαυρῳ» (Ισιδόρικος Η, 75). Και ο Θεμίστιος Αιγινίτης που νίκησε διπλά νίκη στην πυγμή και το παγκράτιο στην Επίδαυρο (Νεμεονίκιο Ε, 50). Ο Επίδαιρος Σωκράτης Σωκράτους τον 2ο αιώνα π. Χ., νίκησε σε πολλούς αγώνες δρόμου και στον ιππικό αγώνα (δρόμο ημιαντοχής τεσσάρων σταδίων) στα Ασκληπεία· προς τιμήν του οι Επίδαιροι έστησαν ανδριάντα στο ιερό του Ασκληπιού.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι οι αθλητές Ταυρίδης Τελεσίου Σολεύς

σταδιοδρόμος, ο Φίλιστος Καλλισθένος Αργείος στο πένταθλο και ο παγκρατιστής Σίμακος Φιλακτίωνας Ήπειρώτης, καταδικάστηκαν τον 2ο αι. π. Χ.. σε χίλιους στατήτες έκαστος «δια το φθείρειν τον αγώνα», ενώ κατά τον 2ον αιώνα μ. Χ. ο κωμαδός Διόνυσος Διονυσίου Ρόδιος, καταδικάστηκε με πρόστιμο τεσσάρων μνων. Στο αρχαίο θέατρο της Επίδαιρου εκτός από τους δραματικούς αγώνες διδάσκονταν προφανώς και οι τραγωδίες των μεγάλων τραγικών ποιητών, του Αισχύλου, Σοφοκλή, Ευριπίδη και οι κωμαδίες του Αριστοφάνη για να διδάξουν και ψυχαγωγήσουν τα πλήθινα προσκυνητών που συνέρρεαν στην Επίδαιρο ως την ύστερη αρχαιότητα.

Ασκληπιός και Χριστός

Η λατρεία του Ασκληπιού συνεχίστηκε στο ιερό του και μετά την κατάργηση της αρχαίας θρησκείας με τα γνωστά αυτοκρατορικά διδάγματα και τον αναγκαστικό εικριστιανισμό του πληθυσμού. Στον ιερό αυτό χώρο συνυπήρξαν αρμονικά για μεγάλο χρονικό διάστημα μέχρι τον 5ο μ. Χ. αι., η λατρεία του σωτήρα Ασκληπιού με το μειλίχιο πρόσωπο και η νέα θρησκεία του σωτήρα Χριστού.

Ο ευεργέτης, επόκοος και αλεξιπόνος ιατρός και θεός Ασκληπιός, ανακούφιζε την ανθρωπότητα από τον πόνο. Δεν πήταν λοιπόν δυνατόν να αφανιστεί τόσο άδικα από τις καρδιές των ανθρώπων, με άνωθεν δογματικές επιταγές και ταυτίστηκε με τον Χριστό, στον οποίο δάνεισε τη γλυκιά και μειλιχία ανθρώπινη μορφή του με την οποία απεικονίστηκε ο Χριστός στα πρώτα βήματα της νέας θρησκείας, και λατρεύτηκε προφανώς με τον τρόπο λατρείας του Ασκληπιού που διατηρείται προφανώς και σήμερα στο χριστιανικό τυπικό. Ο αρχαίος τρόπος λατρείας και αντίληψης για τη θεότητα διατηρήθηκε ως την εποχή μας. Και σήμερα είναι αδιανότητο στον Ελληνα να πάει σε θρησκευτική πανήγυρη χωρίς να τραγουδήσει και να χορέψει, όσο κι αν καταδικάζεται ως αμαρτία (!) από τους εκπροσώπους της εκκλησίας.

Στην ιερή Επίδαιρο μετά την αποκάλυψη των σημαντικών μνημείων από τον Π. Καββαδία, μεταξύ των οποίων ο Θόλος και το θέατρο, (το κοχύλι της Επίδαιρου με την ακουστική του), συρρέουν και σήμερα πλήθη επισκεπτών.

Στην Επίδαιρο μπορεί να μνηγίνονται αθλητικοί αγώνες, όμως, κάθε καλοκαίρι γίνονται οι «δραματικοί αγώνες» των Επιδαιρίων, που αναβίωσε το 1938 ο πρωτοπόρος νεοελληνας εργάτης του Διονύσου, ο Δημήτρης Ροντήρης, με την περίφημη «Ηλέκτρα» του.

Βιβλιογραφία:

Π. Καββαδία, «Το ιερόν του Ασκληπιού εν Επιδαύρῳ», 1900.

D. Rommano, «The Stadia of the Peloponnesos», 1981.

P. Valavanis, HYSPLEX, «The starting Mechanism in ancient Stadia». Classical Studies , 36, 1999.

Σύγχρονες αναβίωσεις

► Σκηνή από τα σύγχρονα Νέμεα στις 3 Ιοννίου 2000. Οι αθλητές νυμένοι με χιτώνες, είναι έτοιμοι να μπουν στον οπίθο. Οι Ελλανοδίκες στα αριστερά και δεξιά κρατούν ράβδους για να επιβάλλουν την τάξη. Από αριστερά, οι πρέοβεις της Λιθονανίας (Αλγκίρνιας Νιαμπράνοκας), της Νότιας Αφρικής (Ντέιβιντ Τζέικορπς) και της Βρετανίας (Ντέιβιντ Μάντινγκ), μαζί με συναθλητές τους από την Ελλάδα, της Ηνωμένης Πολιτείες και την Ολλανδία.

Τον Γιώργο Χατζηδάκη

Συγγραφέα, θεατρικού κριτικού

Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ μας κληροδότησε έναν πίνακα με τους κυριότερους αγώνες που τελούνταν την αρχαιότητα. «Πρώτα μεν τα Ελευσίνια διά του καρπού της Δημητρού, δεύτερα δε τα Παναθήναια επί Αστέρι τω γίγαντι της Αθηνᾶς αναιρέθεντι· τρίτος ο Αργεί Δαναός έθηκε διά τον γάμον των θυγατέρων αυτού· τέταρτος ο εν Αρκαδίᾳ τεθείς υπό Λυκάονος, οι εκλήθη Λύκαια· πέμπτος ο εν Ιωλικώ Ακάστου καθηγούσαμένου επί πελία τω πατρί, έκτος ο εν Ισθμῷ Σισύφου νομοθετήσαντος επί Πέλοποι, όγδοος ο εν Νεμέα ον έθηκαν οι επτά επί Θήβας επί Αρχεμόρω· ένατος ο εν Τροίᾳ, ον Αχιλλεύς επί Πατρόκλω εποίσεν· δέκατος ο Πυθικός, ον οι Αμφικτύονες επί του Πύθωνος φόνω έθηκαν...». Παραλείπονται ωστόσο κι άλλοι που και ο Παυσανίας τους αναφέρει και ο Απολλόδωρος τους μνημονεύει. Απ' όλους αυτούς μόνο οι Ολυμπιακοί, έβδομη καταγραφή στον πίνακα του Αριστοτέλη, αναβίωσαν και στους νεώτερους χρόνους κέρδισαν παγκόσμια αίγλη, ώστε η τέλεση τους κάθε τέσσερα χρόνια να αποτελεί ένα σπουδαίο γεγονός με πολλές παραμέτρους. Δεν είναι όμως έτσι. Διότι απ' τον αριστοτελείο κατάλογο, δυο ακόμη αγώνες αναστήθηκαν και εδώ και μερικά χρόνια διεξάγονται στους νέ-

ους καιρούς. Μεταλλαγμένοι οπωσδήποτε για να προσαρμοστούν, όχι όμως πθικά αλλοιωμένοι και εξαχρειωμένοι όσο κατηγορούνται οι Ολυμπιακοί.

Ιεροπραξία σε πλαίσιο άμιλλας

Στην αρχαιότητα οι αγώνες γίνονταν με σκοπό δοξαστικό και εξευμενιστικό, στο όνομα ενός θεού ή ενός ήρωα. Το στοιχείο του αγώνα, της αναμέτρησης έπαιρνε χαρακτήρα ιεροπραξίας, κάτι

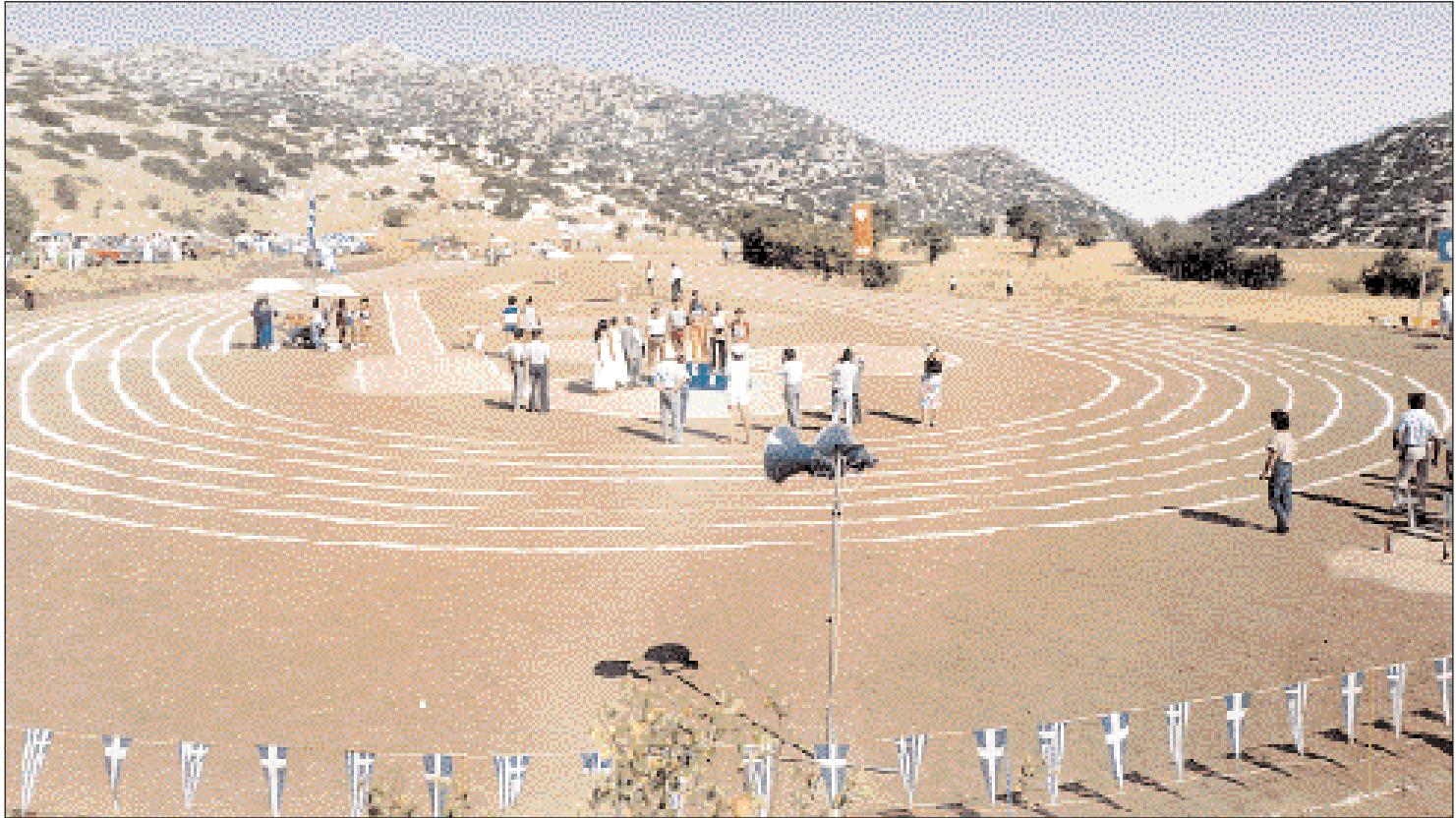
σαν τις σπηλεινές δοξολογίες μόνο που τον καιρό εκείνο η λειτουργία δεν έχει αυστηρά προκαθορισμένο τυπικό, αλλά αφονόταν να διεξαχθεί ελεύθερα, αυθόρυμπα μέσα σε ένα πλαίσιο άμιλλας. Πάντα όμως η χάρη ενός θεού δοξολογείτο με την ευκαιρία ενός σπουδαίου γεγονότος. Υστερά από μια μεγάλην νίκη σε κάποια μάχη για ένα ασυνθιστό επίτευγμα ή κάποια άλλη πράξη αξέπαινη ή αξιομέμπτη θεοπίζονταν αγώνες. Και για να μην σβήσει από τη μνήμη η αιτία της διοργάνωσής τους, οι αγώνες επαναλαμβάνονταν σε τακτά

χρονικά διαστήματα κι έτσι έπαιρναν και σημασία μνημονευτική όπως και διδακτική. Τονίζονταν, δηλαδή, οι σπουδαίες πράξεις σαν παραδείγματα στους επερχόμενους. Σε πολλές περιπτώσεις, ωστόσο, αίτιο για την καθιέρωση αγώνων ήταν και πράξεις ανόσιες, ύβρεις κολάσιμες, κάποια παράβαση των πθικών νόμων και τότε η τέλεση αγωνιστικών συναντήσεων είχε στόχο τον καθαρισμό, τον εξευμενισμό του Θεού που θιγόταν από την πράξη. Εννοια πθικοπλαστική, αποτρεπτική των ύβρεων λάβαιναν και πάλι οι αγώνες, θυμίζοντας το κακό μιας πράξης ανόσιας. Ο θάνατος κάποιου αγαπητού και τιμημένου επίσης γινόταν αιτία για αγώνες, κάτι σαν επιμνημόδουν δέοντη, για καλό κατευόδιο στον νεκρό.

Το συναίσθημα της μεγάλης χαράς ή της βαθιάς λύπης, η ανησυχία και ο φόβος, το δέος μπροστά στο θείον γίνονταν αγώνες και οι νέοι άνδρες ρίχνονταν με ευλάβεια στην προσπάθεια της αναμέτρησης. Μια παραλλαγμένη επιβίωση του αρχαίου θρησκευτικού πνεύματος των αγώνων αναγνωρίζουμε σήμερα στο έθιμο να βουτάνε οι νέοι να πάσουν τον σταυρό που ρίχνει ο ιερέας στο νερό κατά τη λειτουργία των Θεοφανείων. Το δρώμενο έχει απόφιο θρησκευαγωνιστικό χαρακτήρα. Ειδάλλως οι αγώνες σήμερα, ακόμα και στην αγνότερη μορφή τους, δεν έχουν ούτε ίχνος θρησκευτικότητας. Ισως, μάλιστα, πολλοί από αυτούς να διακρίνονται για ιδεολογία απολύτως αντίθετη.

▲ Η πρώτη Εσπερίδα παραδίδει τη φλόγα στην πρωθιέρεια, για να τη δώσει στους αθλητές. Σκηνή από πρόοφατη αναβίωση των Ανκαίων αγώνων.

▲ Απονομή επάθλων στο στάδιο όπου τελούνται τα αναβιωμένα Λύκαια.

◀ Οι Εουάδες οδεύουν στην ιερή κορυφή των Λυκαίων όρους, μεταφέροντας την άσβετη φλόγα για την ιέλεση των αγώνων. Σκηνή από ογκυρονή αναβίωση.

Για τους Ολυμπιακούς, τους γνωστότερους και διαρκέστερους αγώνες της αρχαιότητας, που η σύγχρονη εκδοχή τους είναι μια τερατώδης προσαρμογή στα σημερινά ήθη, όλοι γνωρίζουμε ποια είναι η σκοπιμότητα που τους εμπνέει και τους κινεί. Ιδεαλιστικές επιφάσεις και ποικίλα ηχηρά παρόμοια που όσο και αν κάποτε είναι ειλικρινή δεν μπορούν να κρύψουν τις πραγματικές επιδιώξεις των μποχανισμών που κινούν τις τωρινές ολυμπιακές διοργανώσεις. Υπάρχουν, ωστόσο, και άδολες προσπάθειες αναβιώσεων αρχαίων αγώνων που διακρίνονται από ανυπόκριτο ενθουσιασμό, αγνότητα προθέσεων, τοπικιστική περηφάνια και αληθινή συγκίνηση για το ιστορικό παρελθόν.

Αναβίωση των Νεμέων

Στη Νεμέα διοργανώθηκαν πέρυσι

τον Ιούνιο τα δεύτερα «Νέμεα», αγώνες ονομαστοί στην αρχαιότητα, που απ' όταν η αρχαιολογική σκαπάνη έφερε στο φως το αρχαίο στάδιο, οι ντόποι κινητοποιήθηκαν για την αναβίωσή τους. Ενθερμοί θιασώτες της ιστορικότητας του τόπου, ευήμεροι της πλούσιας μυθολογίας του έσπευσαν να συγκροτήσουν σύλλογο για την αναβίωση των Νεμέων αγώνων, κινητοποίησαν παράγοντες και υπηρεσίες, προσωπικότητες μεγάλης ακτινοβολίας σε φάσμα διεθνές και οι πρώτοι Αγώνες της Νεμέας στη νεώτερα χρόνια πραγματοποιήθηκαν τον Ιούνιο του 1996. Έχει μεγάλη σημασία να υπογραμμισθεί εδώ η κεφαλαιώδης αξία της συμβολής (όχι μόνο στη θέση των Νεμέων) του καθηγυπτή Στίβεν Μίλερ, του Πανεπιστημίου του Μπέρκλεϊ, που με ανασκαπτική υπομονή και επιμονή αποκάλυψε το 1974 το αρχαίο στάδιο και πρωτοστατεί

από τότε στην αναβίωση των Αγώνων.

Τα Νέμεα στην νεοελληνική εκδοχή τους έχουν προσανατολισμό ελαφρά μεταλλαγμένο. Δεν επικεντρώνουν σε αυτόν τα καθεαυτόν τον αθλητικό χαρακτήρα, αλλά προσθέτουν και ολίγην αρχαιοελληνική ψευδαισθηση. Αγωνίζονται και διαγωνίζονται οι συμμετέχοντες, αλλά όχι με κριτήρια αμιγώς αθλητικά μα κυρίως αναπαραστασιακά. Παίρνουν μέρος στα αγωνίσματα άνθρωποι απ' όλον τον κόσμο, άνδρες και γυναίκες πάσσοντας πλικιάς που επιθυμούν να δοκιμάσουν την αρχαιοελληνική συγκίνηση του αγωνίζεσθαι. Για τον σκοπό αυτόν σχηματίζεται μια πειστική ατμόσφαιρα σε τόνους αρχαίους. Αρχαίες ενδυμασίες των αθλητών, των ελανοδικών και των εφόρων, απονομές κλάδων αγριοσέλινου, όπως και στην αρχαιότητα, αναφορές στον μύθο της καταγωγής των Νεμέων και υπογράμμιση της μεγάλης και παλαιό-

που η τέλεσή τους κανέναν δεν συγκινεί. Μια ακόμα διοργάνωση, έστω και με αρχαία καταγωγή, δεν θα πρόσθετε τίποτα. Οι Ολυμπιακοί άλλωστε κατακαλύπτουν το παγκόσμιο φάσμα των αθλητικών ενδιαφερόντων. Η συμμετοχή διεθνών προσωπικοτήτων (ακόμα και ο Αμερικανός πρέσβης ντυμένος αρχαίος έχει κατέβει στο στίβο της Νεμέας) δείχνει πως η παρούσα μορφή ενδιαφέρει, συγκινεί και εντυπωσιάζει. Μια επιβεβαίωση πως τα νεοελληνικά Νέμεα βρίσκονται στον σωστό δρόμο είναι η πρόσφατη βράβευση του συλλόγου απ' τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Εξάλλου, τα σύγχρονα Νέμεα έχουν και δυναμική πολιτιστική παρουσία. Εκτός της χορωδίας του ΟΤΕ και της ορχήστρας της ΕΡΤ πέρυσι ο σύλλογος προχώρησε και σε ίδια θεατρική παραγωγή. Σε συνεργασία με τον θίασο «Θεώρηση» παρουσίασε στο αρχαίο στάδιο το έργο του υπογραφόμενου «Η Υψητύλη στη Νεμέα» που αναφέρεται στον μύθο της γένεσης των Αγώνων. Ετσι προσφέρθηκε στους πολυπληθείς εποκέπτες μπόλικο και γλαφυρό θέαμα, ιστορικές και μυθολογικές συγκινήσεις και διονυσιακό ρίγος.

Ο Λύκαιος Δίας

Λίγα χιλιόμετρα νοτιότερα στην κορυφή του Λυκαίου Όρους, τόπο λατρείας του Λύκαιου Δία, ο πατριωτικός σύλλογος Άνω Καρυωτών «Ο Λύκαιος Δίας» έχει αποδυθεί στην αναβίωση των Λυκαίων Αγώνων, πολύ νωρίτερα. Το 1973 ανασυστάθηκαν οι αρχαίοι αγώνες που θεωρούνται η παλαιότερη απ' όλες τις πανελλήνιες γιορτές που γίνονταν στην αρχαιότητα. Κατά μία άποψη αποτέλεσαν πρότυπο για την καθιέρωση και διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Μυθολογικές πηγές και μαρτυρίες συγγραφέων και περιηγητών της αρχαίας εποχής μάς επιτρέπουν να χρονολογήσουμε την έναρξη των Λυκαίων στα 1400 π.Χ., ενώ οι άλλες γειτονικές διοργανώσεις Αγώνων, όπως τα Ολύμπια, τα Νέμεα και τα Ισθμια, περιήλθαν μεταξύ 800-700 π.Χ. Τον πρώτο αρχαιολογικό γύρο των Λυκαίων έγινε το 1300 π.Χ. (όταν έγινε η εκστρατεία των Επτά κατά της Θήρας) και την επόμενη περίοδο το 1200 π.Χ. (όταν έγινε η εκστρατεία των Επτά κατά της Κρήτης).

Αξίζει να επισημανθεί πως μόνο για τα Ισθμια δεν έχει καμιά κίνηση απ' αυτή την τετράδα αναβίωσής τους. Η μεγάλη αθλητική γιορτή των Αρκάδων θεσπίσθηκε κατά τον μύθο από τον Λυκάωνα γιο του Πελασγού και πρώτο βασιλιά της περιοχής, γενάρχη δε μιας μεγάλης σειράς πρώων και βασιλιάδων, αφού απέκτησε πενήντα γιους και δύο θυγατέρες. Ο ίδιος θεμελίωσε την πρώτη πόλη και αυτή ήταν η Λυκόσουρα, πρώτη πρωτεύουσα των Αρκάδων, καθιέρωσε τη λατρεία του Λύκαιου Δία και άρισε τα Λύκαια ως κοινή λατρευτική γιορτή. Το τελετουργικό των Λυκαίων της αρχαιότητας άρχισε, όπως μας παραδίδεται με θυσία στο βωμό του Λυκαίου Δία, στην κορυφή του Λυκαίου Όρους

▲ Προσκύνημα στα ερείπια της αρχαίας Λυκόσουρας, η οποία θεωρείται από την Παναθήναια η πρώτη πόλη του κόσμου. Ηδη, έχει γίνει η 8η ανά τετραετία αναβίωση των Λυκαίων αγώνων.

και μετά ακολουθούσε πλήθος από αθλητικά και ιππευτικά αγωνίσματα, ανδρών και παιδιών και επιπλέον μουσικοί αγώνες. Κάθε διοργάνωση προσδιορίζοταν από το όνομα του iερέα του Δία ή του Πάνα επί της iερατείας του οποίου τελούνταν. Από τα κυριότερα αγωνίσματα αναφέρονται ο διαυλος, το στάδιο, ο δόλιχος, το πένταθλο, το παγκράτιο, η πάλη, η πυγμή, οι αρματοδρομίες, η συναρρί, το τέθριππον πωλικόν, το τέθριππον τέλειον και άλλα. Αξίζει να σημειωθεί πως στα Λύκαια έπαιρναν μέρος αθλητές από όλες τις περιοχές της Ελλάδας υπερτερούσαν όμως οι Αρκάδες που αναφέρονταν μόνο με αυτόν τον προσδιορισμό δίπλα στο όνομά τους, χωρίς μνεία της πόλης απ' όπου κατάγονταν. Οσο και αν ήταν διαιρεμένοι οι Αρκάδες, όταν μαζεύονταν στο Λύκαιο Όρος, αρχική κοιτίδα των προπατόρων τους, αισθάνονταν σαν ένας λαός.

Σύγχρονες αναβίωσεις

Τον Αύγουστο του 2001 διεξειχθήκαν τα όγδοα νεοελληνικά Λύκαια.

Ο κύριος συμπαραστήτης στην προσπάθεια είναι πάντα ο δήμος Μεγαλόπολης. Συνεργάζονται, οι δήμοι Είρας, Ανδρίτσαινας και Γόρτυνος και προετοιμάζουν τις συμμετοχές του ο καθένας κατά τις δυνάμεις του, ώστε να λαμπρυνθεί η διοργάνωση. Οι διοργανώσεις ασφαλώς δεν λείπουν κι αυτό είναι οπωσδήποτε δεσμευτικό. Το σθέ-

νος όμως των Αρκάδων και η αγάπη για την ιστορία τους υπερνικά τις δυσκολίες.

Ο δήμαρχος Μεγαλόπολης Σπύρος Τσιριγώτης, αναφερόμενος στα «Λύκαια», δηλώνει:

«Η 8η αναβίωση στο αρχικό της λίκνο, αλλά και η αναβάθμιση των πανάρχαιων Λυκαίων Αγώνων που συμπίπτει με την είσοδο μας στην τρίτη χιλιετία, σε μια εποχή που η τεχνολογική πρόοδος απομακρύνει τον άνθρωπο από αγνές αξίες είναι ιδιαίτερα σημαντική, όχι μόνο για την περιοχή της Μεγαλόπολης και της Αρκαδίας, αλλά

και για ολόκληρη την Ελλάδα, αφού αφορά ήθη και έθιμα κιλιάδων επώνυμων και δικαίου, που μέσα από τη διαχρονική τους πορεία εξακολουθούν να βρίσκουν πρόσφορο έδαφος στον τόπο που τα γέννησε. Για τον λόγο αυτόν και μόνο αξίζει η πολιτεία να αγκαλιάσει τα Λύκαια όπως τους αρμόζει».

Η επόμενη διεξαγωγή των Νεμέων συμπίπτει με την Ολυμπιάδα. Οπως είναι φυσικό, οι Νεμέας έχουν ανασκοπωθεί από τώρα. Οι αγώνες που θεσπίσθηκαν πριν από 5.300 χρόνια, από τους Επτά που κίνησαν απ' το Αργος ενάντια στη Θήρα, πρέπει να έχουν μια αντάξια προβολή στον παγκόσμιο ορίζοντα που θα φωτίσει η ελληνική διοργάνωση των Ολυμπιακών το 2004. Ανάλογη προβολή, έστω και αν δεν συμπίπτουν, δικαιούνται και τα

Λύκαια. Για όλους τους αρχαίους αγώνες, όσους αναφέρει ο Αριστοτέλης αλλά και όσους άλλους παραλείπει, πρέπει να γίνουν εκδηλώσεις με την ευκαιρία των Ολυμπιακών. Ετσι, θα τονισθεί το αρχαιοελληνικό πνεύμα των αγώνων, η θρησκευτική τους καταγωγή που επιδιώκει την εξύψωση του νικητή πλησίον του θείου. Και αν η ιδιωτική πρωτοβουλία στην περίπτωση των Λυκαίων και των Νεμέων, καλύπτει ως ένα βαθμό την αναγκαιότητα της προβολής και των «άλλων» αγώνων», ο επίσημος φορέας του κράτους θα πρέπει να ενισχύσει τους δύο συλλόγους και τους δήμους που πρωτοστατούν για τις αναβίωσεις που τόσο πετυχημένα πραγματοποιούνται ώς σήμερα. Για μια πιο εκτεταμένη δραστηριότητα τα μέσα που διαθέτουν οι σύλλογοι και οι δήμοι που δραστηριοποιούνται δεν επαρκούν. Ήδη και φέτος, ο δήμος Μεγαλόπολης, δηλώσει αδυναμία να καλύψει πολιτιστικά τα Λύκαια και οι εκδηλώσεις σ' αυτόν τον τομέα ήταν περιορισμένες. Για τις απαιτήσεις του 2004 πιο εκτενές θα πρέπει να είναι απαραίτητη.

Οι δοκιμασμένοι άνθρωποι, που συγκροτούν τόσο τον σύλλογο των Άνω Καρυωτών όσο και της Νεμέας, ζητούν έναν διευρυμένο ρόλο. Ας εκτιμήσουν οι αρμόδιοι, πόσο σημαντικό είναι να προβληθούν τα Παναθηναϊκά, τα Ελευσίνια, τα Πύθεια, τα εν Αργει, τα Ισθμια, τα Ακάστεια της Ιωλκού μαζί με τα Νέμεα και τα Λύκαια, ώστε να φανεί πως η Ελλάδα ήταν διάσπαρτη από αγώνες, ίσης δυνάμεως και σημασίας κατά την αρχαιότητα με τους Ολυμπιακούς και ας σχεδιάσουν ένα πρόγραμμα με πυρήνα τους Αρκάδες και τους Νεμέας.